

Πολυτεχνείο Κρήτης _ Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ερευνητική εργασία

Νικολέττα Ζαμπέττα Κωνσταντζία Τσακίρη

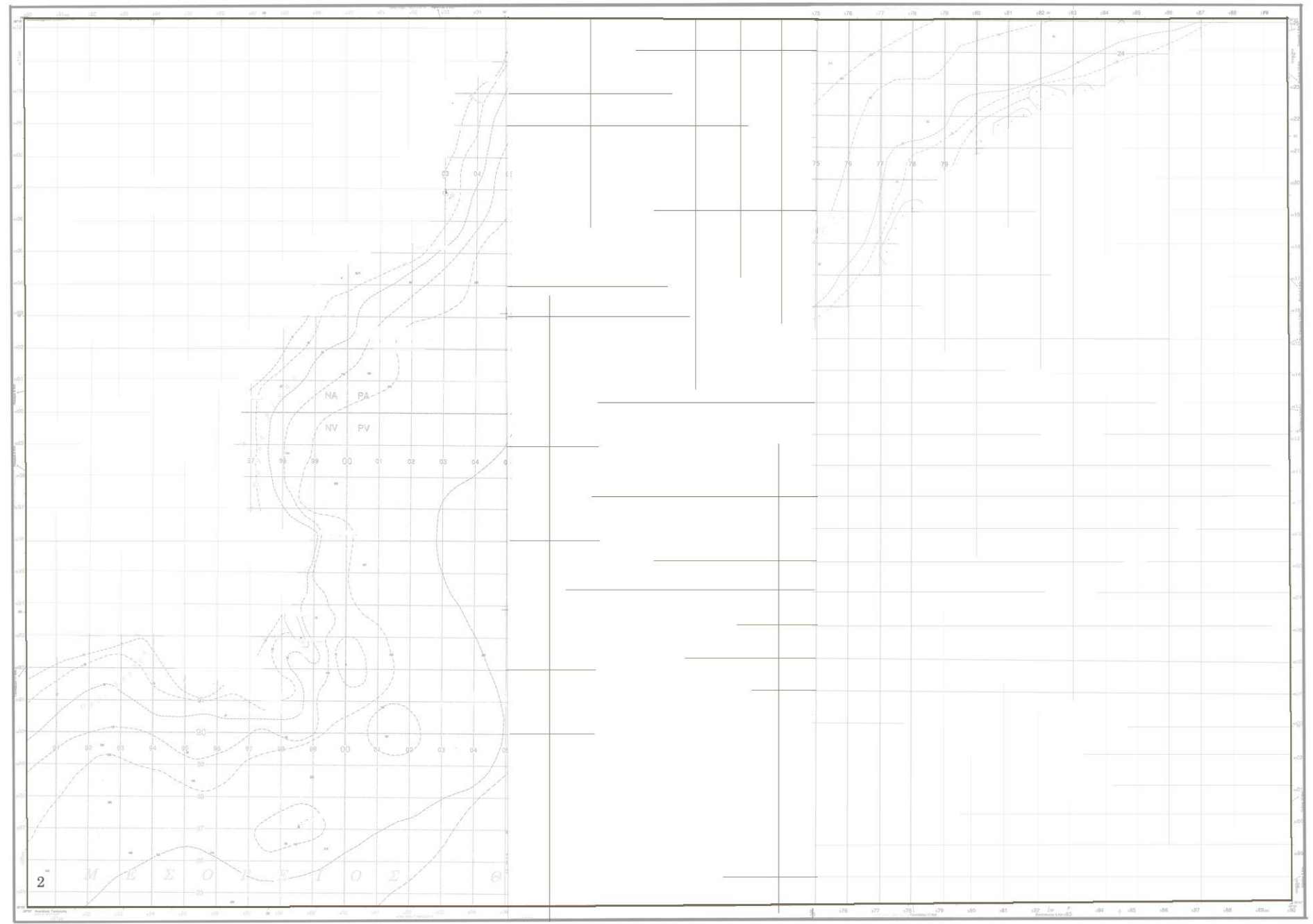
“Χαρτογραφώντας το βλέμμα των ιπποτών από τα κάστρα της Ρόδου”

Τοπιακή διάσταση των οχυρών θέσεων της ιπποτικής Ρόδου

Επιβλέπων καθηγητής : Νικόλαος Σκουτέλης

**“Χαρτογραφώντας το βλέμμα των ιπποτών από τα
κάστρα της Ρόδου”**

Τοπική διάσταση των οχυρών θέσεων της ιπποτικής Ρόδου

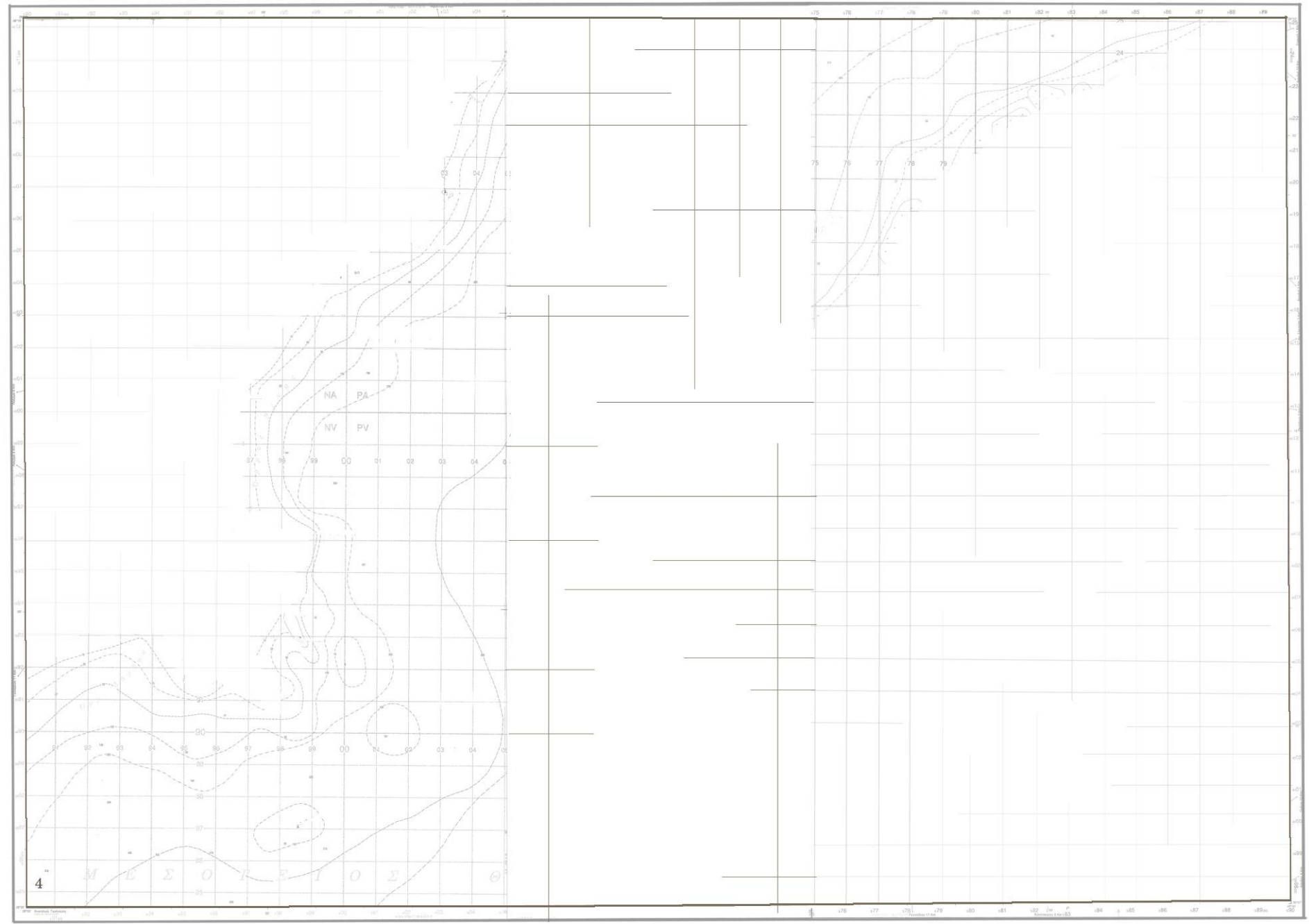

Χωρίς την οικογένεια μου και τους φίλους μου δεν θα είχα καταφέρει να φτάσω ως εδώ.

Τους ευχαριστώ λοιπόν για την αγάπη και την υπομονή που μου έδειξαν όλα αυτά τα χρόνια
και τους αφιερώνω αυτή μου τη δουλειά.

Ακόμη ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή μου κ. Σκουτέλη που πίστεψε πολύ σε αυτή την εργασία
και με βοήθησε να προχωρήσω...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

• Εισαγωγή

σελ.7

• Μέθοδος

σελ.9

• Ενότητα 1η

ο 1α: Φύση και Αρχιτεκτονική - Τοπίο και οχυρό _____ σελ.12-19

ο 1β: Το τοπίο του Αρχιπελάγους _____ σελ.20-25

ο 1γ: Τοπίο στο σήμερα - Δίπολα του χθες _____ σελ.26-33

• Ενότητα 2η

ο 2α: Η έννοια του δικτύου στη Ρόδο - Οικισμοί και άμυνες _____ σελ.34-41

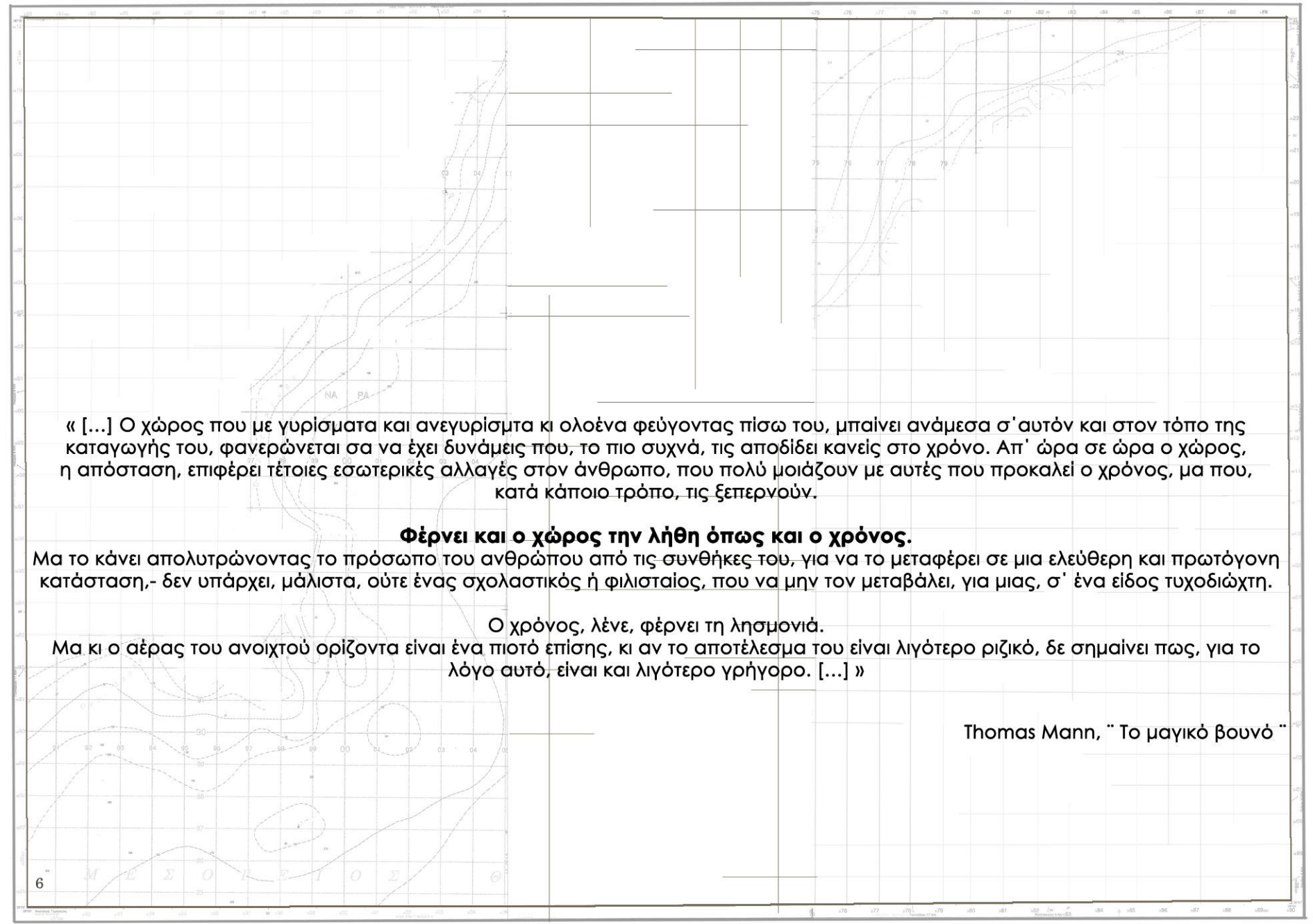
ο 2β: Τα Ιπποτικά κάστρα - Θεάσεις και νέες "χωροταξίες" στην ύπαιθρο _____ σελ.42-65

• Βιβλιογραφία

ο Βιβλία _____ σελ.67

ο Περιοδικά και Εισηγήσεις _____ σελ.67

ο Ποιήματα και Αποσπάσματα _____ σελ.68

« [...] Ο χώρος που με γυρίσματα και ανεγυρίσματα κι ολοένα φεύγοντας πίσω του, μπαίνει ανάμεσα σ' αυτόν και στον τόπο της καταγωγής του, φανερώνεται σα να έχει δυνάμεις που, το πιο συχνά, τις αποδίδει κανείς στο χρόνο. Απ' ώρα σε ώρα ο χώρος, η απόσταση, επιφέρει τέτοιες εσωτερικές αλλαγές στον άνθρωπο, που πολύ μοιάζουν με αυτές που προκαλεί ο χρόνος, μα που, κατά κάποιο τρόπο, τις ξεπερνούν.

Φέρνει και ο χώρος την λήθη όπως και ο χρόνος.

Μα το κάνει απολυτρώνοντας το πρόσωπο του ανθρώπου από τις συνθήκες του, για να το μεταφέρει σε μια ελεύθερη και πρωτόγονη κατάσταση,- δεν υπάρχει, μάλιστα, ούτε ένας σχολαστικός ή φιλισταίος, που να μην τον μεταβάλει, για μιας, σ' ένα είδος τυχοδιώχτη.

Ο χρόνος, λένε, φέρνει τη λησμονιά.

Μα κι ο αέρας του ανοιχτού ορίζοντα είναι ένα πιεστό επίσης, κι αν το αποτέλεσμα του είναι λιγότερο ριζικό, δε σημαίνει πως, για το λόγο αυτό, είναι και λιγότερο γρήγορο. [...] »

Thomas Mann, " Το μαγικό βουνό "

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

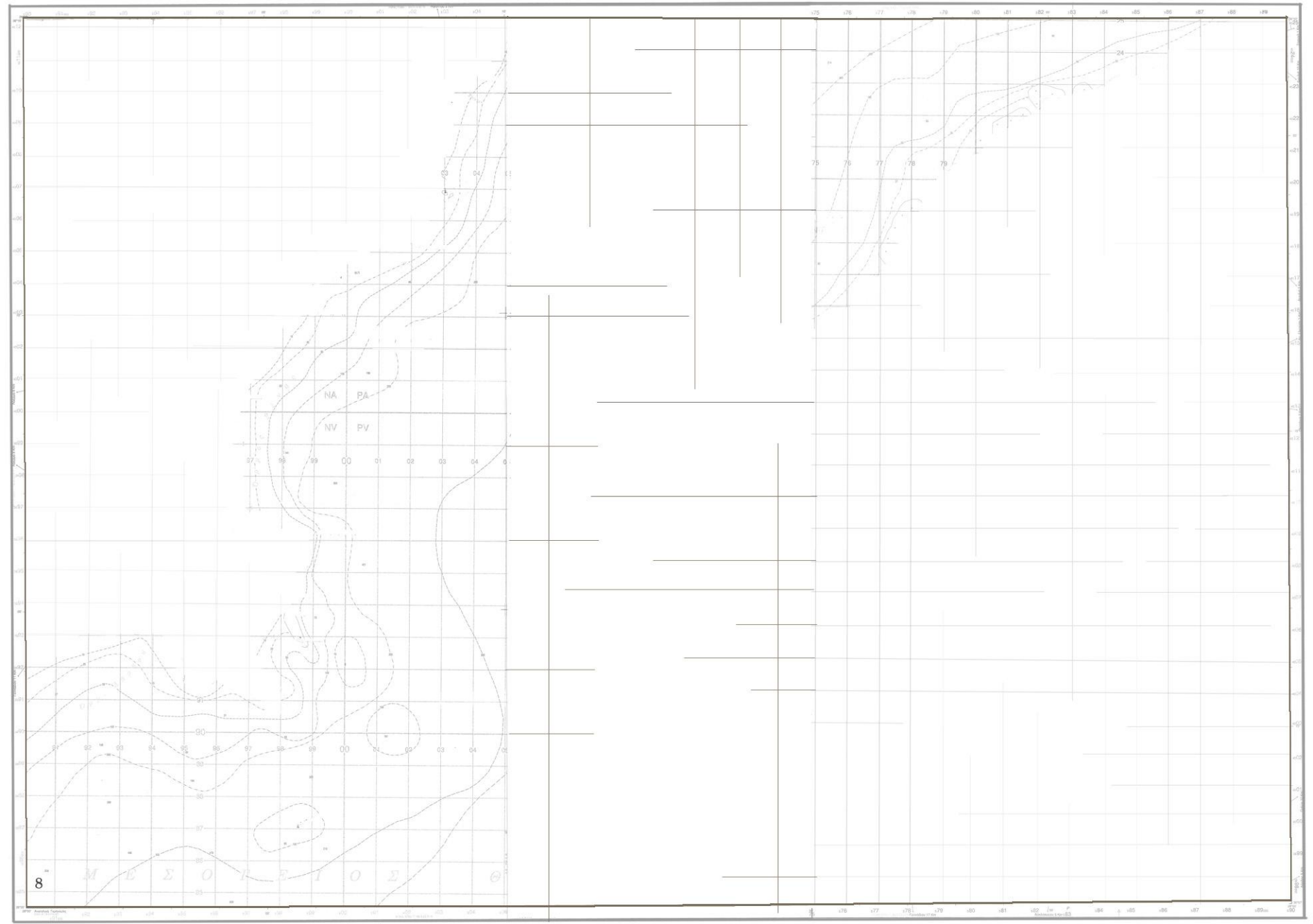
Όταν η σχέση ανθρώπου-φύσης έχει υποστεί ανεπανόρθωτες ζημιές, και όταν στο παρελθόν ο τόπος όπου ζεις είχε αξιοποιήσει την **σχέση αρχιτεκτονικής-τοπίου** στο έπακρον, δημιουργείται η ανάγκη να γίνεις ξαφνικά εσύ ο **παρατηρητής** και πολλές φορές ο "πρωταγωνιστής" στο "σκηνικό" που πλάθει η ελληνική ύπαιθρος, κι εδώ συγκεκριμένα η ελληνική ύπαιθρος του αρχιπελάγους, του νησιού της Ρόδου.

Έχοντας στο φόντο το απέραντο μπλε, η ιστορία του νησιού απέδειξε πως πάντα υπήρχε μία σχέση εξάρτησης με το ανάγλυφο του, καθώς προδιέγραφε το μέλλον, την προστασία ή την κατάκτηση του. Έτσι η επιτακτική ανάγκη ελέγχου απ' όλες τις πλευρές του νησιού αποτέλεσε τον βασικό λόγο που η έννοια του οχυρού εμφανίστηκε στη Ρόδο από πολύ παλιά.

Ωστόσο η σχέση τοπίου και αρχιτεκτονικής "άνθισε" όταν το τάγμα των Ιωαννιτών Ιπποτών έφτασε στη Ρόδο, δημιουργώντας ένα **οχυρωματικό δίκτυο** που εξασφάλιζε την ασφάλεια του νησιού. Κάστρα "απλώθηκαν" κατά μήκος του νησιού της Ρόδου σε σημεία όπου υπήρχε εποπτεία για πιθανή επίθεση αλλά και οπτική επαφή με τα υπόλοιπα οχυρά.

Αφού λοιπόν αρχικά αναλυθεί η έννοια του τοπίου και όλα όσα την χαρακτηρίζουν στο παρόν, κρίνεται απαραίτητο να διερευνηθεί η σχέση του με την αρχιτεκτονική, που τόσο είχε αναπτυχθεί στο παρελθόν, αλλά και συγκεκριμένα η γεωμορφολογική αντιμετώπιση των Ιπποτών της Ρόδου ως προς την οχύρωση του νησιού. Μέσω της καταγραφής και διερεύνησης αυτού του οχυρωματικού δικτύου του νησιού της Ρόδου υπό το πρίσμα της **χαρτογραφημένης θέας** και των σχέσεων εξάρτησης που είχαν τα κάστρα μεταξύ τους, προκύπτει και η συσχέτιση των εκάστοτε οικισμών που προστάτευε το κάθε οχυρό.

Σήμερα, που παραμένουμε απλοί θεατές αυτών των εγκαταλελειμμένων στο χρόνο οχυρών, θα προσπαθήσουμε να γίνουμε και πάλι παρατηρητές, αυτή τη φορά όχι της ενδεχόμενης απειλής που λέγεται κατάκτηση αλλά του προνομίου του **ανθρωπίνου βλέμματος**, το οποίο και θα χαρτογραφήσουμε προκειμένου να γίνει μία τοπιακή προσέγγιση των οχυρών θέσεων.

ΜΕΘΟΔΟΣ

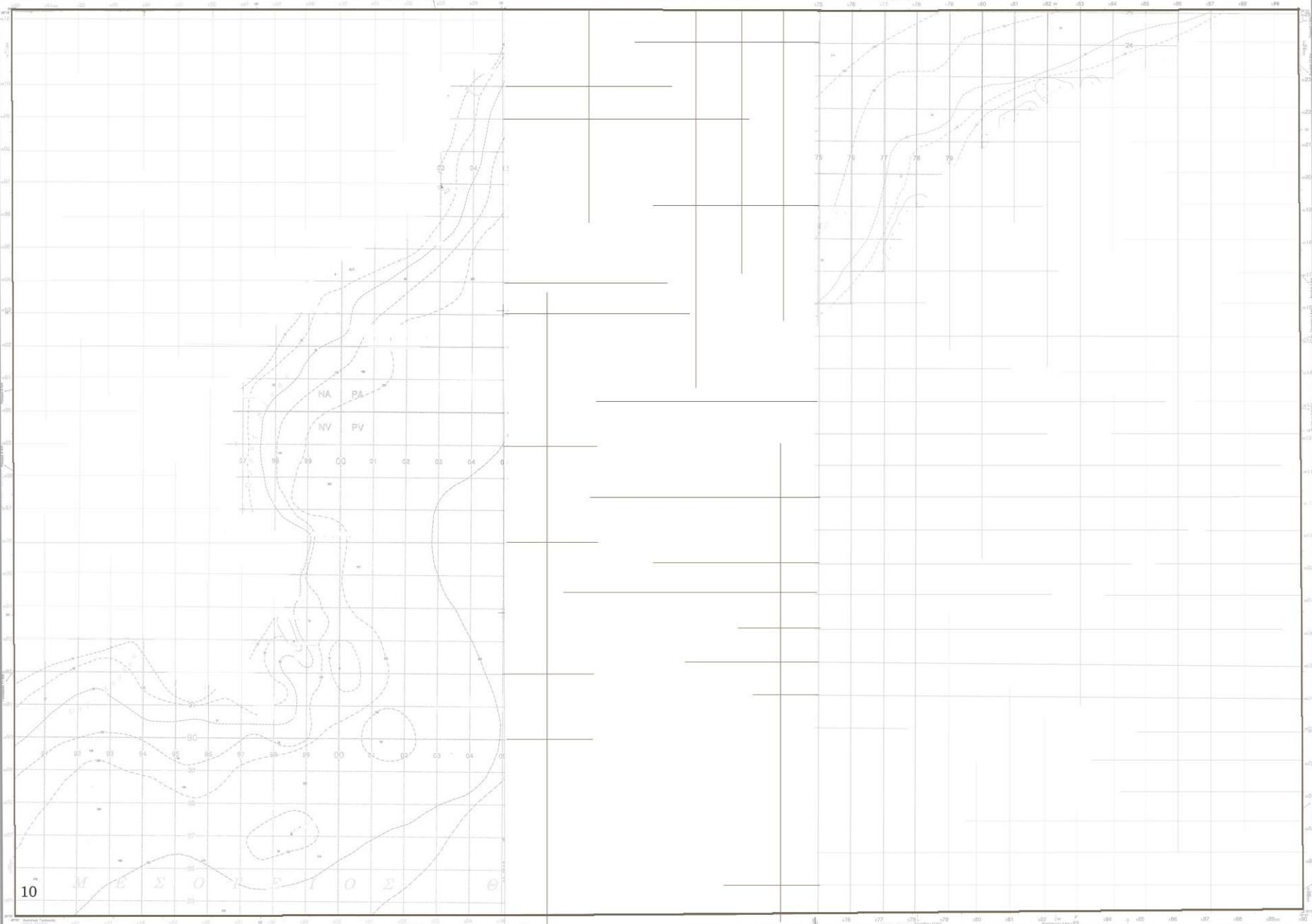
Προκειμένου να γίνει κατανοητή η **έννοια του τοπίου**, η οποία είναι πολυδιάστατη και πολυσήμαντη, έγινε μια θεωρητική διερεύνηση του όρου μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις πολλών τομέων.

Στη συνέχεια μελετήθηκε κατά πόσο όλο αυτό το θεωρητικό υπόβαθρο βρήκε ή όχι έδαφος στο πλαίσιο του θέματος που μας απασχολεί, στο οχυρωματικό δίκτυο του νησιού της Ρόδου. Έτσι ώστε όλα αυτά εν τέλει να οδηγήσουν σε μία **χαρτογραφική ανάλυση** αυτού του βλέμματος των Ιπποτών που ίσως και να δώσει απαντήσεις στο αν τελικά υπήρχε ένας ορθός σχεδιασμός οχύρωσης του νησιού ή όχι.

Κρίθηκε σκόπιμο λοιπόν η παρούσα εργασία να διαιρεθεί σε **2 βασικές ενότητες** που η καθεμία θα αναπτύσσεται σε διαφορετικά κεφάλαια. Τα στοιχεία για την συγγραφή της εργασίας προέκυψαν κυρίως από βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα αλλά και μελέτη χαρτών για την επιβεβαίωση των αρχικών υποθέσεων της εργασίας.

Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στο θεωρητικό πλαίσιο που κινείται γύρω από την έννοια του τοπίου και την σχέση που αναπτύσσει με τον άνθρωπο μέχρι και σήμερα. Τίθενται υποθέσεις για το πως εφαρμόστηκε στην πράξη όλη αυτή η γνώση γύρω από το τοπίο, ενώ στη δεύτερη ενότητα μέσω της ανάλυσης των χαρτών γίνεται μια επιβεβαίωση των αρχικών μας υποθέσεων. Μελετώντας το θέμα της χαρτογραφημένης θέας στο νησί της Ρόδου, από έγγραφα της ροδιακής πολεοδομίας και το διαδίκτυο, προκύπτουν συμπεράσματα για το παρελθόν αυτού του νησιού αλλά και για τη δυναμική που έχει στο σήμερα.

Όλα όσα προκύπτουν από την εργασία αποτελούν προϊόντα της προσωπικής μας προσέγγισης και μελέτης, εφαρμοσμένης στη **βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα**. Επιχειρείται λοιπόν μια ιχνογράφηση των σημείων εκείνων που εξασφαλίζουν το βλέμμα για μεγαλύτερο έλεγχο αλλά και ταυτόχρονα αναδεικνύουν την σχέση τοπίου και οχυρού. Μία σχέση που με το πέρασμα του χρόνου όλο και χάνει την αξία της.

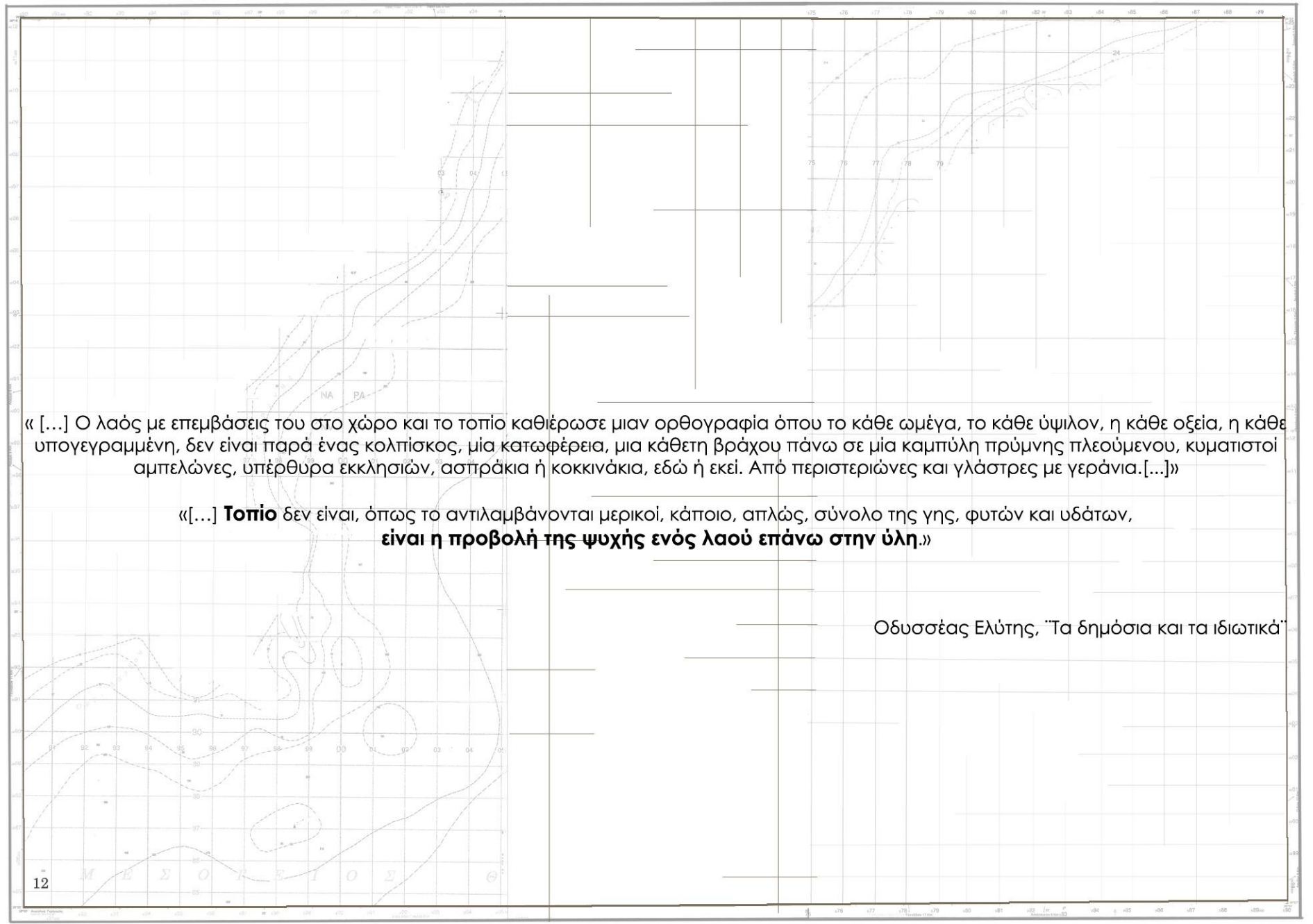

Ως **παρατηρητής**, κινούμενος στο νησί της Ρόδου και στις διάφορες διαδρομές για την προσέγγιση των οχυρών, διαπιστώνω πως προκύπτουν αβίαστα εικόνες του ελληνικού τοπίου της υπαίθρου αλλά και ορισμένα ερωτηματικά για το κατά πόσο αυτό προέκυψε από την **ώσμωση φυσικού ανάγλυφου και κατασκευών ή από περιστασιακά συμβάντα** και την έλλειψη οργανωτικού σχεδίου. Κατά πόσο δηλαδή οι Ιππότες εφάρμοζαν ένα είδος ενιαίου "χωροταξικού σχεδίου" και ποιά τα κριτήρια χωροθέτησης αυτών των κάστρων.

Ωστόσο το βασικότερο ερώτημα είναι αν τελικά από "θεατές του σήμερα" γίναμε "θύτες του παρελθόντος" μας.

Μήπως τελικά αφήσαμε την φύση να συνδιαλεχτεί με αυτά τα οχυρά σε βαθμό που η φθορά του χρόνου να μην αφήσει κάτι για το μέλλον ;

Εν τέλει, το **ελληνικό σύγχρονο τοπίο** έχει κάτι τόσο "γραφικό" ή και "παραδοσιακό" όπως πολλοί συνηθίζουν να λένε ή είναι κάτι το "φυσικό" που έχει πλέον παγιωθεί από την **αδιαφορία μας για μία τοπιακή παρατήρηση**, για ένα τοπιακό βλέμμα ;

«[...] Ο λαός με επεμβάσεις του στο χώρο και το τοπίο καθιέρωσε μια ορθογραφία όπου το κάθε ωμέγα, το κάθε ύψιλον, η κάθε οξεία, η κάθε υπογεγραμμένη, δεν είναι παρά ένας κολπίσκος, μία κατωφέρεια, μια κάθετη βράχου πάνω σε μία καμπύλη πρύμνης πλεούμενου, κυματιστοί αμπελώνες, υπέρθυρα εκκλησιών, ασπράκια ή κοκκινάκια, εδώ ή εκεί. Από περιστεριώνες και γλάστρες με γεράνια.[...]»

«[...] **Τοπίο** δεν είναι, όπως το αντιλαμβάνονται μερικοί, κάποιο, απλώς, σύνολο της γης, φυτών και υδάτων, **είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη.**»

Οδυσσέας Ελύτης, "Τα δημόσια και τα ιδιωτικά"

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

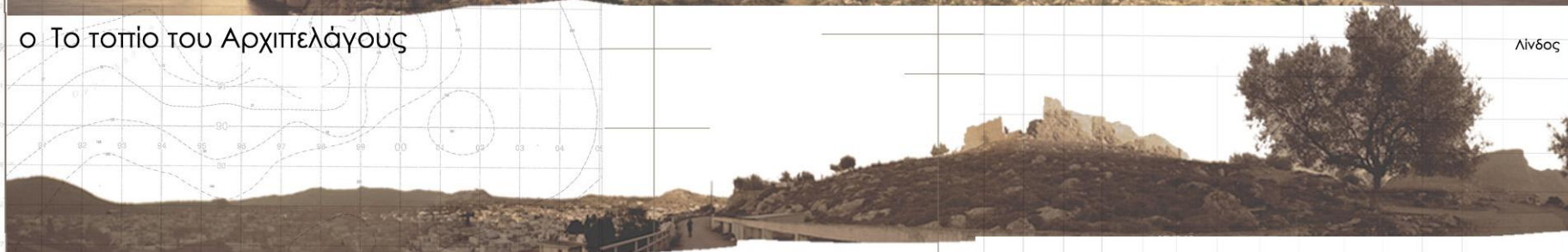
ο Φύση και Αρχιτεκτονική - Τοπίο και οχυρό

Φέρακλος

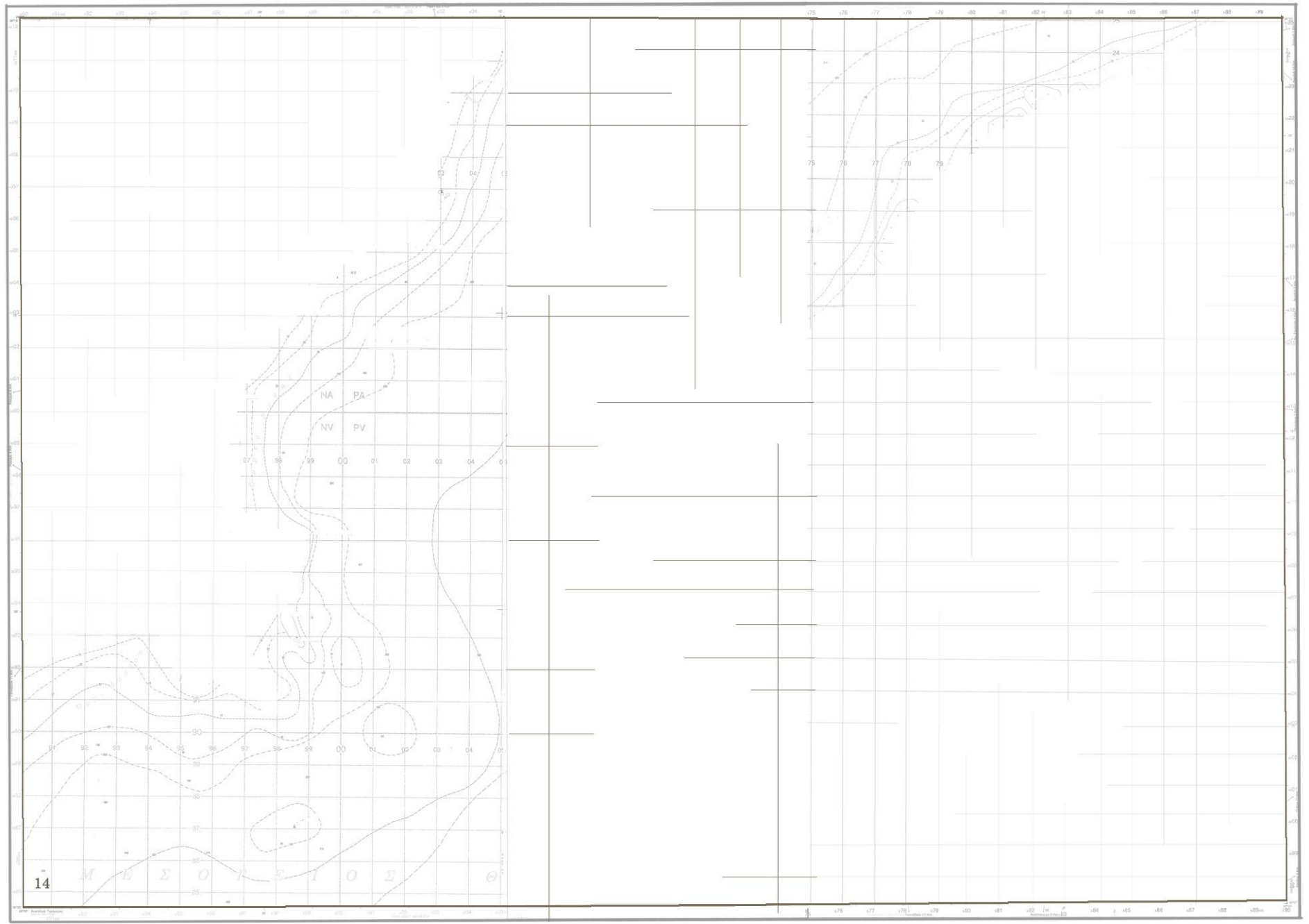
ο Το τοπίο του Αρχιπελάγους

Λίνδος

ο Τοπίο στο σήμερα - Δίπολα του χθες

Αρχάγγελος

ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΤΟΠΙΟ ΚΑΙ ΟΧΥΡΟ

Πολλές φορές περνώντας από μέρη γνώριμα σε εμάς, βλέπουμε κάθε φορά λεπτομέρειες που ποτέ άλλοτε δεν είχαμε δει. Το βλέμμα πέφτει σε δέντρα, πλαγιές, σε φυτά και λόφους, σε αμπέλια και χωράφια, σε ανθρώπινα έργα όπως σπίτια, ξωκλήσια, σε οχυρά και σε ερείπια που πριν δεν είχαμε προσέξει. Βλέπουμε **μεμονωμένα στοιχεία** χωρίς να αντιλαμβανόμαστε πως στην πραγματικότητα **όλα μαζί συνιστούν ένα "τοπίο"**, και στη προκειμένη περίπτωση το **"ελληνικό τοπίο του αρχιπελάγους"**.

Ορίζοντας **το τοπίο ως ένα μέρος μιας γεωγραφικής περιοχής**, έτσι όπως αυτό **γίνεται αντιληπτό από τους ανθρώπους**, και του οποίου ο χαρακτήρας προκύπτει από τη δράση φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων, όπως και από τις αναμεταξύ τους αμοιβαίες επιδράσεις, αντιλαμβάνεται κανείς την πολύπλευρη διάσταση του όρου.¹

Από τη μία αντιμετωπίζεται ως μία **γεωγραφική ενότητα** με κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (γεωμορφολογικά, γεωλογικά, πολιτιστικά, ιστορικά κτλ), μέσα στην οποία οι φυσικοί και ανθρωπογενείς παράγοντες δρουν είτε αυτόνομα είτε αλληλένδετα και εν τέλει δημιουργούν τα υλικά που συντάσσουν την εικόνα αυτού του τοπίου ή και τις φυσικές και κοινωνικές δομές του.

Και από την άλλη το μεταφέρει στο **επίπεδο του παρατηρητή** και πως αυτός αντιλαμβάνεται και οικειοποιείται τον χώρο που τον περιβάλλει, ανάγοντας το τοπίο ως μία μέθοδο πρόσληψης εικόνων μέσω των ανθρωπίνων αισθήσεων και της όρασης. Πως δηλαδή ο άνθρωπος εκλαμβάνει την εικόνα ενός αδιαίρετου συνόλου μέσα στο οποίο δρα και αλληλεπιδρά με τα στοιχεία του και που εν τέλει συνιστά το τοπίο.

Έτσι ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα στοιχεία της φύσης είναι τελικά ο τρόπος με τον οποίο ορίζουμε τον εαυτό μας μέσα στον κόσμο!

Ωστόσο συχνά αποκαλούμε το τοπίο, **λανθασμένα "φύση"**, ως κάτι το ορατό πάνω σε ένα μέρος της γης. Ένα "μέρος της φύσης" όμως αποτελεί μία έννοια τόσο αντιφατική, καθώς **η φύση δεν τεμαχίζεται**, είναι η ενότητα ενός όλου και από τη στιγμή που κάτι αποσπαστεί από αυτή, παύει πλέον να αποτελεί κάτι το ολότελα φυσικό. Το να βλέπει λοιπόν κανείς ως τοπίο ένα κομμάτι εδάφους, κι ότι υπάρχει πάνω σε αυτό, σημαίνει πως το παρατηρεί από τη δική του πλευρά, κάτι το οποίο ανάγει μία ατομικότητα με περιορισμένα όρια, και το οποίο αντιτίθενται πλήρως στην **αίσθηση του όλου της φύσης**.²

1. Δουκέλλης Παναγιώτης Ν., "Το ελληνικό τοπίο, Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τοπίου", εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005, σελ.9

2. Simmel Georg, Ritter Joachim, Gombrich Ernst H., "Το τοπίο", μτφ. Σαγκριώτης Γιώργος, Αναγνώστου Λευτέρης, Δασκαλοθανάσης Νίκος, επιμ. Διονύσης Καββάθας, εκδ. Ποταμός, Αθήνα, 2004, σελ.12-13

Η φύση, που κατά βάθος στο Είναι και στο νόημα της δεν γνωρίζει τίποτε από ατομικότητα, αναδομείται ως η εκάστοτε ατομικότητα του "τοπίου" μέσω του **ανθρώπινου βλέμματος**, το οποίο την διασπά και διαμορφώνει από τα τμήματα ξεχωριστές ενότητες.³

Οπότε γνωρίζοντας πως τα τοπία και η ιστορία τους βρίσκονται στο σημείο συνάντησης διαφορετικών κλάδων του επιστητού : της ιστορίας, της γεωγραφίας, της φιλοσοφίας, της ανθρωπολογίας, της οικονομίας και άλλων, η παράμετρος του ανθρώπινου βλέμματος έρχεται να ολοκληρώσει την έννοια του τοπίου. Το βλέμμα των πρωταγωνιστών της υπό εξέτασης ιστορικής περιόδου, αλλά και του βλέμματος του σημερινού ερευνητή, ικανού να διακρίνει τις λεπτομέρειες ενός τόπου που φέρουν το βάρος της ιστορικής μνήμης, **αποτελεί μία τεχνική που χωρίς αυτήν το τοπίο δεν μπορεί να οριστεί.**

Έτσι με την έννοια του ανθρώπινου βλέμματος έρχονται στο προσκήνιο και οι όροι **"χώρος"** και **"τόπος"** που έχουν σχέσεις εννοιολογικής εξάρτησης με το τοπίο. Θεωρώντας τον τόπο ως ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, όπου λαμβάνουν χώρα όλες οι ανθρώπινες ενέργειες, τα αισθήματα, οι σκέψεις, οι διαθέσεις, οι προθέσεις, τότε η γνώση αυτού εξασφαλίζεται μόνο όταν ο τόπος έχει αποτελέσει το μέσον ή το αντικείμενο ανθρώπινων δραστηριοτήτων ή σκέψεων. Αντίθετα ο χώρος είναι μια έννοια αφηρημένη. Αποτελεί προϋπόθεση ύπαρξης των τόπων, αλλά δεν γίνεται νοητός παρά μόνο μέσω αυτών.

Ο τόπος και ο χώρος έχουν μία σχέση αμφίδρομη, καθώς ο άνθρωπος ζει και δρα σε έναν τόπο και συνεπώς αποκτά σύνδεση είτε θετική είτε αρνητική μαζί του, με αποτέλεσμα ο τόπος να γίνεται πλέον στοιχείο της ταυτότητας του ατόμου. Κι από την άλλη ο χώρος να μην υπέρκειται, αλλά να ενέχεται σε αυτόν. Αποτελεί τη βάση για την θεωρητική σύλληψη γεγονότων και καταστάσεων αλλά και για την κατανόηση των άλλων ατόμων και την ανάπτυξη σχέσεων μεταξύ τους και με άλλα πράγματα.

Πολλές φορές ωστόσο προκύπτει μία σύγχυση ανάμεσα στους όρους **τόπος** και **τοπίο**. Πολλοί θεωρούν πως αποτελούν έννοιες παρόμοιες με κοινό νόημα. Ωστόσο, αν και έχουν ως κοινό παρονομαστή ότι αποτελούν κάτι που μας περιβάλλει, στην πραγματικότητα στον όρο του τοπίου υπάρχει άρρηκτη σύνδεση με τους πρωταγωνιστές του. Στον τόπο, αντίθετα, υπάρχει ένα δεδομένο περιβάλλον που όμως υφίσταται και χωρίς την ύπαρξη των υποκειμένων του. Αποτελείται από εκείνα τα στοιχεία που δεν επιδέχονται ερμηνείες και αλλαγές, τα στοιχεία της φύσης που δεν μπορούν να τεμαχιστούν.

Ο όρος του τοπίου θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτελεί κύημα της **φαινομενολογικής προσέγγισης** ενός τόπου. Είναι μια φυσική σκηνή διαμεσολαβημένη από τον πολιτισμό. Είναι μαζί χώρος σε αναπαράσταση και σε παρουσία, **σημαίνουν** αλλά και **σημαινόμενο**. Αποτελεί ένα πλαίσιο και ό,τι αυτό πλαισιώνει, πραγματικός τόπος αλλά και το είδωλο του.⁴

3. Simmel Georg, Riffer Joachim, Gombrich Ernst H., "Το τοπίο", μτφ. Σαγκριώτης Γιώργος, Αναγνώστου Λευτέρης, Δασκαλοθανάσης Νίκος, επιμ. Διονύσης Καββάθας, εκδ. Ποταμός, Αθήνα, 2004, σελ.14

4. Mitchell W.J.T., "Landscape and Power, Chicago", The University of Chicago Press, 1994, σελ. 5

Αν η ιστορική γεωγραφία εμμένει στην οντολογική πλευρά των δεδομένων μιας γεωγραφικής περιφέρειας, τότε η ιστορία του τοπίου εκτείνεται και στη φαινομενολογία του θέματος. Μια γεωγραφική περιοχή προσεγγίζεται έτσι όπως παρουσιάζεται από τον παρατηρητή της.

Ο **παρατηρητής** αποτελεί ταυτόχρονα μέρος του αντικείμενου της μελέτης αλλά και υποκείμενο, γίνεται **"θεατής"** και **"θεώμενος"** την ίδια στιγμή. Ο χώρος προσλαμβάνεται διηθημένος από τα προσωπικά φίλτρα του παρατηρητή. τα βιώματα και τις προθέσεις της στιγμής, από τους στόχους, τις φιλοδοξίες και τα όνειρα που έχει. Η πρόσληψη του χώρου επηρεάζεται δραματικά από τις αισθήσεις, και κυρίως την όραση, του "θεατή" αλλά και από την ψυχική του κατάσταση που επηρεάζεται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως το φως, την απόσταση, την κίνηση, τις ατμοσφαιρικές συνθήκες, την εποχή, τον χρόνο κ.α. Οι παράγοντες αυτοί συμβάλλουν στην οπτική τουλάχιστον αξιολόγηση ενός τοπίου, καθώς τονίζουν ή διαβαθμίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά του όπως το σχήμα, η γραμμή, το χρώμα, η υφή, διαμορφώνοντας εν τέλει την εικόνα του παρατηρητή, μέσω της οποίας κατανοεί τον τόπο αυτόν καθεαυτόν.⁵

Η ιστορία του τοπίου επιχειρεί να ανιχνεύσει αυτές τις αντιλήψεις των παρατηρητών, που τους ώθησαν να διαμορφώσουν τον τόπο τους έτσι όπως τον διαμόρφωσαν. Η **ιστορική διάσταση** μεταφέρεται από τις χρήσεις και τις λειτουργίες ενός τόπου, τις οποίες μελετά η ιστορική γεωγραφία, στο άυλο, πνευματικό και εν τέλει ιστορικό περιεχόμενο που οι εκάστοτε παρατηρητές ενός τόπου συσχετίζουν με την δική τους υπόσταση, προσδίδοντας του φυσικά και ανθρωπογενή στοιχεία που τους περιβάλουν.⁶

Ωστόσο αυτό που αναγνωρίζει κανείς σήμερα, είναι πως τα ανθρωπογενή τοπία είναι πρωτίστως πολιτισμικά αλλά και συμβολικά, καθώς αποτελούν εκφράσεις πολιτισμικών αξιών, κοινωνικής συμπεριφοράς και πολλές φορές προσωπικής δράσης σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Χαρακτηριστική φράση που ολοκληρώνει αυτήν την άποψη είναι :

"Ο πολιτισμός δρα, ο φυσικός τόπος είναι το μέσον και το πολιτιστικό τοπίο είναι το αποτέλεσμα."⁷

5. Δουκέλλης Παναγιώτης Ν., "Το ελληνικό τοπίο, Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τοπίου", εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005, σελ.13-15

6. Δουκέλλης Παναγιώτης Ν., ό.π., σελ.19

7. Τερκενλή Θεανώ Σ., "Το πολιτισμικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις", εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1996, σελ.14,18

Μέσα από το τοπίο ανακαλύπτουμε διαστάσεις της πολιτισμικής ταυτότητας ενός λαού, τόσο του "λαϊκού" όσο και του "λόγιου" του πολιτισμού καθώς και άλλες πληροφορίες γι' αυτόν. Διαπιστώνει κανείς την αξία του παρελθόντος και την επιρροή που άσκησε η ιστορία στην διαμόρφωση ενός σύγχρονου τοπίου.

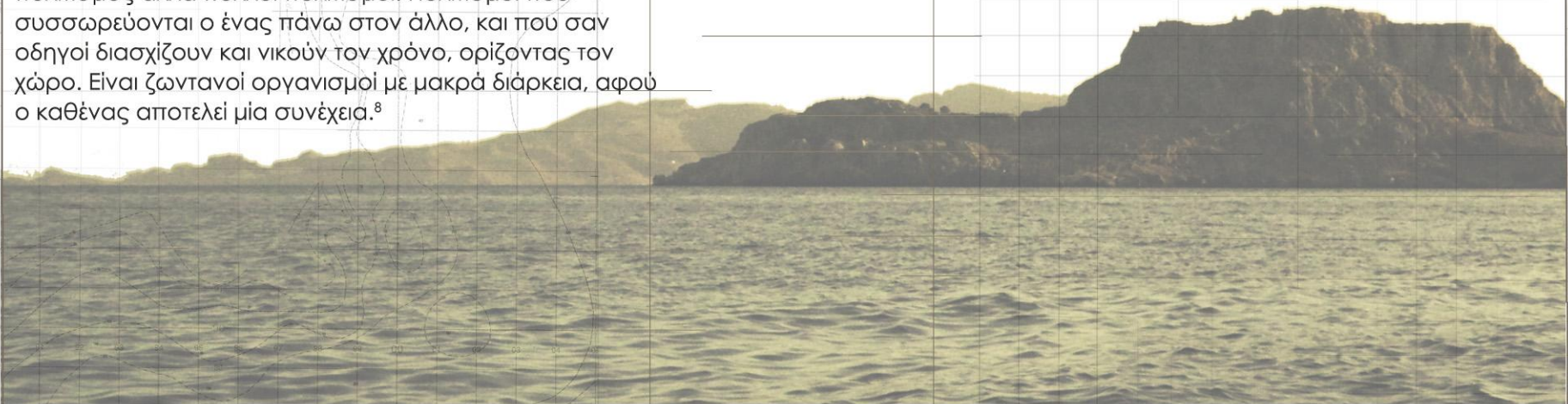
Γιατί τι άλλο είναι η **ιστορία** από το **σύνολο των ερωτημάτων που θέτει το παρόν, σε σχέση με τα εκάστοτε προβλήματα του στο παρελθόν**;

Το νόημα της δεν είναι τίποτα άλλο πέρα από μια διαλεκτική του χρόνου. Κι όταν μιλάμε για την Μεσόγειο δεν είναι τίποτα άλλο από **αμέτρητα τοπία που συνθέτουν ένα**. Όχι μία θάλασσα αλλά διάδοχη θαλασσών. Όχι ένα πολιτισμός αλλά πολλοί πολιτισμοί. Πολιτισμοί που συσσωρεύονται ο ένας πάνω στον άλλο, και που σαν οδηγοί διασχίζουν και νικούν τον χρόνο, ορίζοντας τον χώρο. Είναι ζωντανοί οργανισμοί με μακρά διάρκεια, αφού ο καθένας αποτελεί μία συνέχεια.⁸

Έτσι στο φυσικό και στο ανθρώπινο της τοπίο, η Μεσόγειος παρουσιάζει τις αναμνήσεις μας σαν μια εικόνα συνεκτική, σαν σύστημα όπου όλα μπερδεύονται για να ανασυντεθούν σε μια πρωτότυπη ενότητα.

Το ταξίδι στη Μεσόγειο είναι μια διείσδυση στον αρχαϊσμό των νησιωτικών κόσμων και το ξάφνιασμα μπροστά στην εξαιρετική νεότητα πολύ παλιών πόλεων.

Γιατί η **Μεσόγειος είναι ένα πανάρχαιο σταυροδρόμι με μόνο χαρακτηριστικό της, την θάλασσα**.

8. Braudel Fernand, "La Méditerranée, L' Espace et l' Histoire", Flammarion, Παρίσι, 1985, σελ. 161

Διασχίζοντας λοιπόν το **μεσογειακό τοπίο της υπαίθρου** στη Ρόδο, μπορούν να προκύψουν σκέψεις για τον πολιτισμό και την ταυτότητα του τόπου. Πώς η σχέση φύσης-αρχιτεκτονικής μεταβλήθηκε στο πέρασμα του χρόνου, φτάνοντας στη σημερινή έννοια τοπίο-οχυρό. Το βλέμμα του παρατηρητή σταματάει σε πολλά **οχυρά που είναι "διασκορπισμένα" σε όλο το νησί.**

Πολλές φορές αυτά **τα κάστρα εντάσσονται στο τοπίο** και γίνονται ένα με αυτό. Άλλες πάλι, **τα ανθρωπογενή στοιχεία άλλαξαν τόσο τα πολιτισμικά τοπία**, που εν τέλει υποβάθμισαν κάθε ιστορική τους αξία. Οι άνθρωποι δρώντας με μόνο γνώμονα τις φιλοδοξίες και τις προθέσεις της στιγμής που προαναφέραμε, ξεχνάνε συχνά ότι αποτελούν και αντικείμενα αλλά και υποκείμενα του τοπίου που τους περιβάλλει. Έτσι οι σύγχρονοι παρατηρητές του τόπου της Ρόδου συσχέτισαν πολλές φορές λανθασμένα το ιστορικό περιεχόμενο με την σημερινή πραγματικότητα, με αποτέλεσμα να **επικρατεί ένα τοπίο που μόνο πολιτισμικό δεν μπορεί να χαρακτηριστεί.**

Παρόλα αυτά στο παρελθόν, η αξία των οχυρών αυτών για το νησί και την ασφάλεια του ήταν αδιαφιλονίκητη. Λόγω της **σημαντικής γεωγραφικής θέσης της Ρόδου** ανάμεσα σε ανατολή και δύση, βορρά και νότο, πολλοί ήταν οι λαοί που θέλησαν να κατακτήσουν το νησί. Έτσι από την βυζαντινή περίοδο, που οι επιθέσεις γινόντουσαν όλο και πιο συχνές, οι κάτοικοι του νησιού και διαχειριστές του τόπου, προσπάθησαν να **εντοπίσουν με την τεχνική του βλέμματος σημεία που θα εξασφάλιζαν την προστασία και την ασφάλεια** της Ρόδου.

Ακόμη σημαντικό ρόλο έπαιξε και η "μετατόπιση" των επιθέσεων στην οριζόντια κίνηση του στρατού και των πυροβόλων που ξεκίνησε από την εποχή της Αναγέννησης. Η **γνώση του τόπου** με το δομημένο και το αδόμητο του, σε συνδυασμό με την **τεχνογνωσία των οργάνων και τις μεθόδους αποτύπωσης και χάραξης**, οδήγησαν στην δημιουργία ενός νέου σχεδιαστικού εργαλείου, στην **χωροταξία της άμυνας.**

Αυτονομεύεται λοιπόν από τους υπεύθυνους ένα πεδίο του σχεδιασμού που μέχρι τότε δεν ήταν τόσο ξεκάθαρα διαχωρισμένο. Αυτό της **άμυνας** και της **επιθέσης**. Ο πόλεμος ως μία νέα παράμετρος, επιφέρει αλλαγές στην διαμόρφωση πόλεων και οικισμών. Άλλοτε δομείται μια νέα **ικανού πλάτους περίμετρος που ορίζει τον αστικό ιστό** επικαλύπτοντας τον και άλλοτε επεκτείνοντας τον.

Ωστόσο ο πόλεμος, όντας ένα άναρχο και χαοτικό ανθρώπινο γεγονός, θέτει νέους όρους και δημιουργεί μία νέα επιστήμη, την στρατιωτική, έτσι ώστε να συνδεθούν γεωγραφικές ενότητες εντός και εκτός των τειχών. Η πόλη είτε ως πόλη-οχυρό είτε ως οικιστικό σύνολο αποκτά νέα μορφή, με συσχετισμούς και **οικοδομικές προεκτάσεις προς την υπαίθρο**, με αποτέλεσμα τα οχυρά να γίνονται αναπόσπαστο κομμάτι της.⁹

Το τοπίο συνδιαλέγεται με το οχυρό δημιουργώντας στο πέρασμα του χρόνου μία σχέση εξάρτησης. Ειδικότερα στο τοπίο της Ρόδου, στο **τοπίο του Αρχιπελάγους**, η σχέση αυτή καθόρισε την εξέλιξη και την ιστορία του νησιού και τα αποτελέσματα είναι εμφανή μέχρι και σήμερα.

9. Σκουτέλης Νικόλαος, "Ο πόλεμος χωροτάκτης : Το δίκτυο των πόλεων-οχυρών στο κατά θάλασσαν κράτος της Βενετίας, 16ος-17ος αιώνας", Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2013, σελ. 37-38

« **Ανεβήκαμε πάνω στο λόφο να δούμε τον τόπο μας –**
φτωχικά, μετρημένα χωράφια, πέτρες, λιόδεντρα.
Αμπέλια τραβάν κατά τη θάλασσα. [...] »

« [...] **Πολύ αγαπιέται αυτός ο τόπος**
με υπομονή και περηφάνια.
Κάθε νύχτα απ' το ξερό πηγάδι
βγαίνουν τ' αγάλματα προσεχτικά κι ανεβαίνουν στα δέντρα.
Το παρελθόν γίνεται ένα με το παρόν. »

Γιάννης Ρίτσος, "Ο τόπος μας"

ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΠΕΛΑΓΟΥΣ

“Το παρελθόν γίνεται ένα με το παρόν”.

Ξεκινώντας με αυτόν τον στίχο του ποιήματος γίνεται αντιληπτή η διαχρονικότητα που χαρακτηρίζει το ελληνικό τοπίο καθώς και η αδιάκοπη αλληλεπίδραση με τα διάφορα στοιχεία του. Και φυσικά ένα από τα βασικότερα το οποίο δεν μπορεί να παραληφθεί για τον προσδιορισμό της ελληνικότητας του τοπίου είναι η **θάλασσα**. Η θάλασσα ως συνδεδεμένος ιστός μεταξύ των νησιών και της ηπειρωτικής γης αποτέλεσε έναν παράγοντα διαφορούμενο για την εξέλιξη του ελληνικού τοπίου. Από τη μία ήταν ο ενδιάμεσος χώρος όπου όλα βρίσκονται σε μία εύθραυστη ισορροπία, και ήταν δυνατόν να μεταβληθούν ή ακόμα και να καταστραφούν, όπως και η ίδια η θάλασσα που υποχωρεί, αναδιπλώνεται, και μετά τηρούμενων των αναλογιών, παραμένει πανομοιότυπο αντίγραφο του προηγούμενου.¹⁰

Από την άλλη όμως ήταν ο χώρος που εξασφάλιζε το βλέμμα της επικράτειας και δημιουργούσε προτεραιότητες, συσχετισμούς και αλληλεξαρτήσεις μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών ενότητων. Ήταν δηλαδή η θάλασσα, που ως μέσο εξουσίας ενίσχυε το αμυντικό σύστημα και δημιουργούσε νοητές συνδέσεις, ικανές να αποδίδουν ομοιομορφία και αναγνωσιμότητα στις επιμέρους κτήσεις αυτής της **θαλασσινής επικράτειας**.

Έτσι το βλέμμα του παρατηρητή του τοπίου που προαναφέρθηκε, μεταφέρεται τώρα σε μίαν άλλη κλίμακα, σε **βλέμμα επικράτειας** του τοπίου του Αρχιπελάγους. Κάθε οικισμός αποτελεί ξεχωριστή γεωγραφική ενότητα με γνώμονα την “χωροταξία της άμυνας” και συνεπώς αποκτά συγκεκριμένες λειτουργίες και δράσεις. Κυρίως όμως αποκτά **εξουσία** και μπορεί πλέον μέσω του οχυρού του να ανταποκρίνεται σε προβλεπόμενες κινήσεις του εχθρού και των αμυνόμενων, σε μια δυναμική ισορροπία, και όχι μόνο ως παρατακτική συνέχεια χώρων επιρροής.

Συνεπώς στα νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους κάθε οικισμός-οχυρό μέσω της σχέσης τοπίου και αρχιπελάγους εμφανίζεται ως ευρύτερος σχηματισμός ικανός να εξουσιάζει, προάγοντας συσχετισμούς και οικοδομικές **προεκτάσεις προς την ύπαιθρο** και τους άλλους ισχυρούς οικισμούς.

Μεταξύ των οικισμών της Ρόδου λοιπόν επικράτησε η δομή **“του εδώ και του απέναντι”**, όχι ως αποκοπή αλλά ως ενότητα και σύνδεση, ως είδωλο του ίδιου. Η ύπαρξη των “άλλων χώρων” σαν **σειρά από κάτοπτρα**, διαμόρφωνε μια αίσθηση αλληλεξάρτησης των τόπων μεταξύ τους, ταύτισης των συνηθειών και οργάνωσης των κοινωνιών σε κοινή πορεία.

10. Σκουτέλης Νικόλαος, “Ο πόλεμος χωροτάκτης : Το δίκτυο των πόλεων-οχυρών στο κατά θάλασσαν κράτος της Βενετίας, 16ος-17ος αιώνας”, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2013, σελ. 45

Έτσι όπως το βλέμμα περιφέρεται συνεχώς στις αναζητήσεις του, έτσι και ο άνθρωπος που τριγυρίζει διαρκώς δεξιά και αριστερά, δίνει σημασία σε όλα και τον τραβάει το κέντρο βάρους του τοπίου. Με μιας το πρόβλημα επεκτείνεται στα πέριξ. Τα κοντινά σπιτάρια, το μακρινό ή το γειτονικό βουνό, ο υψηλός ή χαμηλός ορίζοντας είναι φοβερές μάζες που ενεργούν με τη δύναμη του κύβου τους.¹¹

Στην ύπαιθρο της Ρόδου, βουνά, ατέλειωτοι κάμποι και δάση από πεύκα, το **απέραντο μπλε** και οι **οικισμοί**, διαμορφώνουν ένα δίχτυ απλωμένο στο ανάγλυφο του νησιού και συνιστούν το τοπίο του αρχιπελάγους, θέτοντας έτσι τις προϋποθέσεις για να ενεργοποιηθεί το βλέμμα του παρατηρητή.

Παρόλα αυτά δεν είναι αποδεδειγμένο ότι αυτό που σήμερα ονομάζουμε "χωροταξικό σχέδιο" άμυνας ήταν κάτι το σχεδιασμένο και στοχευμένο. Πολλές φορές μάλιστα οι πυρηνες άμυνας προέκυπταν από λογικές **αξιολογήσεις του ανάγλυφου** και τις γεωγραφικής θέσης κάθε περιοχής καθώς οι συνθήκες ήταν τελείως διαφορετικές.

Το **αμυντικό πρόγραμμα** στόχευε πάντα στην εξειδίκευση δομημένων και αδόμητων χώρων και στο να είναι αρκετά **ευέλικτο**. Ειδικά αξιοσημείωτες είναι οι θεωρητικές ζυμώσεις και επεμβάσεις στο πεδίο της οργάνωσης, της εξειδίκευσης τους στην άμυνα, της αλληλεξάρτησης τους ως ναυτικών βάσεων και τέλος της συνολικής θεώρησης των εδαφών τους στο πλαίσιο μιας ενιαίας άποψης με χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου δικτύου.

Ωστόσο καθόλη την διάρκεια του ύστερου μεσαίωνα η ανάπτυξη της τεχνογνωσίας που οδήγησε στην **μετατόπιση της κίνησης του πολέμου**, οδήγησε και σε μία **μετατόπιση της ίδιας της χωροταξίας**. Η άμυνα και η επίθεση αποτελούσαν πλέον βασικούς παράγοντες για την δημιουργία ή την μετακίνηση οικισμών και ιδιαίτερα στα νησιά όπου ο εχθρός είχε πολύ ευκολότερη πρόσβαση μέσω της θάλασσας.

Με αυτήν την επικράτηση φόβου και αστάθειας στις περιόδους πολιορκίας του νησιού, οι οικισμοί με τα οχυρά αποτελούσαν σημεία αναφοράς και **περιοχές ασφάλειας** σε περίπτωση επιδρομών.

11. Le Corbusier, "Τις μια αρχιτεκτονική", εκδ. Εκκρεμές, μτφρ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Αθήνα, 2004, σελ. 150

Επομένως οι οικισμοί αλλά και οι γύρω περιοχές τους προβάλλονταν ως μια εικόνα αστικού σχηματισμού με σταθερές αξίες αλλά και δημιουργούσαν την εικόνα **εγκατάλειψης της υπαίθρου**, καθώς μεταξύ των ισχυρών οικισμών δημιουργούνταν κενές ουδέτερες ζώνες-ξέφωτα όπου κυριαρχούσε το απέραντο της φύσης.

Η συγχρονική θεώρηση αυτών των παραλλαγών του αστικού χώρου μέσα από περισσότερες οπτικές γωνίες όπως της θέσης, της οικιστικής εξέλιξης, της σχέσης με το τοπίο, αποτελεί βοήθημα για την κατανόηση των **τρόπων μετεξέλιξης μιας εγκατάστασης** ή περισσότερων επάλληλων εγκαταστάσεων. Ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί η στρωματογραφία των πράξεων μεμονωμένων ατόμων αλλά και κοινωνικών ομάδων σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Δυνάμεις που ποικίλουν ως προς την ισχύ, την προέλευση και την κατεύθυνση και τείνουν στην διαμόρφωση του εκάστοτε μέλλοντος, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο αναδύονται οι πράξεις από τα αρχικά χωρικά δεδομένα, οδηγούν σε ένα παραλληλισμό του συγκεκριμένου αστικού χώρου με θεωρήσεις των συστημάτων του χάους.

Αυτό το **φαινομενικό χάος του περιβάλλοντος** φαίνεται και στα ασύμμετρα διαγράμματα των εν εξελίξει δικτύων και συσχετισμών, στα οποία ένα αποτέλεσμα δεν παράγεται μόνο από μία, αλλά από πολυάριθμες διακριτές αιτίες.

Οι αρχικές θέσεις μεταβάλλονται κατά περιόδους, με νέες δυνάμεις να προωθούν την ολοκλήρωση της διαδικασίας για το σχηματισμό του δομημένου περιβάλλοντος. Η θεώρηση αυτών των επεμβάσεων στους χώρους οργανώνεται παράλληλα και με υποθετικά σενάρια κίνησης των στρατών και των οικισμών που εκτυλίσσονται κατά τη διάρκεια των πολιορκιών στο νησί.

Οι κολπώσεις στη θάλασσα και τα νησιωτικά συμπλέγματα φαίνεται να ανήκουν σε εκείνους τους "προκαθορισμένους χώρους" στους οποίους κάποτε θα διεξαχθεί μια σημαντική μάχη[...]. Έτσι κατά μήκος ορισμένων βουνών, σ' ένα σύστημα κοιλάδων, σε ορισμένες πεδιάδες, μπορείς να προβλέψεις την πορεία των στρατών με τη μορφή της αναγκαιότητας [...]"¹²

Κάθε πόλη ή και κάθε οχυρωμένη τοποθεσία, αντιστοιχούν, ως σκηνικό, σε μια τέτοια θεώρηση ενός άμεσου, καθόλου απίθανου μέλλοντος, ενώ παράλληλα διερευνάται κατά περιόδους η δυνατότητα και ο βαθμός ανταπόκρισης της μορφής τους στην αποτροπή της απειλής. Στις δύσκολες στιγμές πολέμου, κάθε ενότητα από νησιά, παράλια και πόλεις αποκτά την **ικανότητα να αναπροσαρμόζεται**.

"Όπως ακριβώς το νερό δεν έχει σταθερό σχήμα, έτσι και **στον πόλεμο δεν υπάρχουν αμετάβλητες καταστάσεις**.[...]"¹³

12. Proust Marcel, "Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο", τόμος 3, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, μτφρ. Ζάννας Παύλος Α., Αθήνα, 2006, σελ. 97

13. Sun Tzu, "Η τέχνη του πολέμου", εκδ. Περίπλους, Αθήνα, 1997, σελ. 42

Συνεπώς το τοπίο του αρχιπελάγους διαμορφωνόταν πάντα με βάση τις νέες συνθήκες που εμφανίζονταν και τις ανάγκες προστασίας των νησιών.

Ωστόσο ο παράγοντας της θάλασσας και του δικτύου του "απέναντί" ήταν αστάθμητος και πολλές φορές δημιουργούσε εσκεμμένα ή και όχι ένα ορθό αμυντικό χωροταξικό σχέδιο.

Οι **θεάσεις** και η **οπτική επαφή** με τα δίπλα νησιά και την ενδεχόμενη επίθεση αλλά και μεταξύ των άλλων οχυρών του νησιού

εξασφάλιζε ένα **τοπίο αυστηρό**, που πάντα όμως είχε στο φόντο το απέραντο μπλε, το τοπίο του αρχιπελάγους.

Μιλώντας όμως για το τοπίο του αρχιπελάγους, το **ελληνικό τοπίο**, δεν μπορεί να μην αναφερθεί πέρα από στοιχείο της θάλασσας και ο ισχυρός παράγοντας του φωτός.

Το **φως** διαδραματίζει έναν τόσο καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε ένα τοπίο καθώς καθορίζει από μόνο του τι βλέπουμε και τι όχι. Τονίζοντας ορισμένα σημεία και διατηρώντας άλλα "κρυμμένα" στην σκιά τους, το φως δημιουργεί εντάσεις και αντιθέσεις που κεντρίζουν το ενδιαφέρον του παρατηρητή και τον ωθούν στην εξερεύνηση του τοπίου. Επίσης έχοντας συνεχώς διαφορετική θερμοκρασία κατά τη διάρκεια της ημέρας, ο τρόπος με τον οποίο το φως προσπίπτει στα "αντικείμενα" αλλάζει διαρκώς την οπτική μας αντίληψη για αυτά.

Ανάλογα με την κατεύθυνση που έχει το φως, άλλοτε μας παρέχει κορεσμένα χρώματα και **αρκετή λεπτομέρεια** λόγω της έντασης του, χωρίς όμως να υπάρχουν οι σκιές που δίνουν την τρισδιάστατη ιδιότητα. Άλλοτε πάλι δημιουργώντας πολλές σκιές, δίνεται η **αίσθηση του βάθους** και των τριών διαστάσεων και αποκαλύπτεται και η υφή των υλικών, ενώ άλλες φορές, όταν ο ελληνικός ήλιος βρίσκεται απέναντι μας, το φως που πέφτει χαρίζει μια **δραματικότητα στην ατμόσφαιρα** και στο τοπίο καθώς δημιουργούνται αντανακλάσεις και ψευδαισθήσεις.

Χωρίς αμφιβολία ωστόσο, στο ελληνικό τοπίο, το μόνο που δεν λείπει είναι αυτή η **ένταση του φωτός**. Έχοντας μια απίστευτη δύναμη και κυριαρχία, ο ελληνικός ήλιος είναι σαν να "καίει" όλους τους ενδιάμεσους τόνους, με αποτέλεσμα να έχουμε απόλυτο φως ή απόλυτο σκοτάδι, απόλυτη σκιά. Αυτή η **αντίθεση**, αποτελεί την κυρίαρχη εικόνα του ελληνικού τοπίου το καλοκαίρι. Στο τοπίο του αρχιπελάγους δεν υπάρχουν περιθώρια για χρωματικές διαβαθμίσεις και ποικίλες τονικές σχέσεις όπως στις εικόνες που απεικονίζουν οι τέχνες στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο.

Στα νησιά, το απόλυτο ελληνικό φως σε συνδυασμό με το υγρό στοιχείο της θάλασσας και της υγρασίας, δημιουργούν αυτή την **θολότητα του τοπίου**, ενός θολού και αδιαπέραστου ορίζοντα που δίνει βάθος και μια άλλη ποιότητα στον χώρο. Πολλοί καλλιτέχνες μάλιστα, προσπαθώντας να αποτυπώσουν αυτήν την ποιότητα από το τοπίο της Ελλάδας το καλοκαίρι, διαπίστωσαν αυτή τη δυσκολία του ισχυρού φωτός με αποτέλεσμα να καταφεύγουν στα σχήματα που δημιουργούνται πλέον από την αντίθεση φωτός-σκιάς. Κατέφευγαν δηλαδή σε μια άλλη γλώσσα, **την γλώσσα του ελληνικού τοπίου**.

Γιατί ο κόσμος που προβάλλεται στις αισθήσεις μέσα από ένα τόσο ιδιόμορφο φως, αναπόφευκτα δημιουργεί την δικιά του γλώσσα. Σκιά, χρώμα, γραμμή, σχήμα, όλα μια αιώνια μεταλλασσόμενη ύπαρξη ύλης-φωτός, στέλνουν την ελληνική αρχιτεκτονική στον περίπλου του αντικειμένου της όρασης. Το ελληνικό φως είναι ένα που σημαίνει πως **έχει ακρίβεια**, πως δεν μπορεί να ανεχθεί μια γραφή που είναι ανακριβής. Το ελληνικό φως είναι πολλαπλό που σημαίνει πως **μεταλλάσσεται**, πως δεν μπορεί να καταδικάσει το νόημα στα πλαίσια ενός ορισμού, μίας μορφής.¹⁴

« Κατάλαβα ότι φύση δεν υπάρχει.

Ναι, φύση δεν υπάρχει.

Μόνο λόφοι, κοιλάδες, πεδιάδες, δέντρα, λουλούδια, χόρτα, ποτάμια και πέτρες,
αλλ' όχι ένα σύνολο, που όλα σ' αυτό ανήκουν, ένα πραγματικό, αληθινό σύνολο.

Πρόκειται για αρρώστα του νου μας [...] »

« [...] Η φύση κομμάτια είναι ασύνδετα. Ιδού το μυστήριο που όλοι συζητάνε [...] »

Fernando Pessoa, "Ο βοσκός των προβάτων"

ΤΟΠΙΟ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ - ΔΙΠΟΛΑ ΤΟΥ ΧΘΕΣ

Το τοπίο είναι οι εγγραφές του χρόνου πάνω στο χώρο.

Με αυτή τη προσέγγιση έρχεται στο φως κι ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό του τοπίου, ο **“χρόνος”**. Το τοπίο είναι ένα πολιτισμικό βλέμμα που κοιτάει πέρα από αντικειμενικές προσεγγίσεις. Είναι ένα παλίμψηστο φυσικών ιχνών και ανθρωπίνων ιδεολογιών από διάφορες ιστορικές εγγραφές στο χώρο. Αυτή η μεταβαλλόμενη χρονικότητα του τοπίου εμπεριέχει **τρεις κύριους τοπιακούς χρόνους**, αυτόν της κίνησης, τον δυναμικό και τον κυκλικό χρόνο, και αποτελεί έναν παράγοντα που συμβάλει στην μεταβλητότητα του όρου τοπίου. Όλα είναι ρευστά και αλλάζουν συνεχώς μέσα στον χρόνο, με αποτέλεσμα τίποτα να μην είναι σταθερό και τίποτα αμετάβλητο.

Η τέχνη, προσφέροντας ένα ανανεωτικό βλέμμα, βοηθάει στην επικράτηση μιας πιο ολιστικής αντιμετώπισης μεταξύ **τεχνητού** και **φυσικού** στο τοπίο. Μέσω της σύγχρονης μεταβαλλόμενης εικόνας συνειδητοποιεί κανείς ότι εν τέλει το φυσικό και τεχνητό δεν αποτελούν τόσο αντικρουόμενες έννοιες όσον αφορά το τοπίο, και σε πολλές περιπτώσεις μπορούν να συνυπάρξουν αρμονικά.

Το τοπίο δεν στέκει σε μια “αχρονική” κατάσταση ισορροπίας και ανεπηρέαστο από τα γεγονότα. Αντιθέτως είναι μια επινόηση της εσωτερικής ταυτότητας ενός τόπου με τις συντεταγμένες του υποκειμένου και τις επιρροές της ιστορίας σε όλο το μήκος του χρόνου.

Συγκεκριμένα στο **τοπίο της υπαίθρου** που μελετάμε, ο χρόνος παρόλο που έχει μια διαφορετική διάσταση εξαιτίας της **φαινομενικής ακινησίας του τοπίου**, στην πραγματικότητα προκύπτει ως μία συνύπαρξη μιας αργής μεταβολής του δυναμικού χρόνου και μιας σταθερής επανάληψης του κυκλικού χρόνου. Η ακινησία του τοπίου είναι μια διάγνωση που εμφανίζεται από την ταχύτητα πρόσληψης άλλων ερεθισμάτων και της σύγχρονης αστικής ζωής. Στην ουσία του λοιπόν το τοπίο διατηρεί μία ιδιαίτερη σχέση με τον χρόνο, όχι λόγω της επιβράδυνσης όπως λανθασμένα πιστεύουμε, αλλά λόγω της **διαστολής του από έναν αυτοτελή ενεστώτα προς ένα μεγαλύτερο ιστορικό ορίζοντα**. Και βέβαια η ιστορία του δεν αφορά μόνο το χρονικό της φυσικής εξέλιξης του τοπίου αλλά και τον ανθρωπογενή μετασχηματισμό του.¹⁵

15. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, “Ωραίο, φριχτό και απέριπτο τοπίον”, εκδ. Νησίδες, Σκόπελος, 2003, σελ. 16-17

Γιατί εν τέλει αυτό συνιστά και την **παράδοση** που τόσο συσχετίζουν, αν και λανθασμένα, με τον όρο τοπίο. Το τυχαίο της φύσης και το αυθόρμητο του ανθρώπου μαζί με το ορθολογικό και το λόγιο συνιστούν ένα πολιτισμικό τοπίο που στο σύνολο τους αποτελούν την παράδοση ενός τόπου.

Η συγκρότηση ή η ανάδειξη της ταυτότητας ενός τόπου έχει ανάγκη από την τοποθέτηση μας ως ιστορικά υποκείμενα. Η ανθρώπινη επέμβαση μπορεί πολλές φορές να είναι προφανής, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση των οχυρών της Ρόδου. Όμως η επίγνωση αυτής της βιογραφίας της υπαίθρου, η κατανόηση δηλαδή της παρουσίας πολιτισμού μέσα σε ένα φυσικό τοπίο, αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την τοποθέτηση μας απέναντι στο τοπίο στα πλαίσια ενός ιστορικού συνεχές. Συμβάλει σε μια **συνειδητή σχέση ανθρώπου-φύσης**.

Πολλές φορές παρατηρητές προσδίδουν χαρακτηρισμούς σε εικόνες από το ελληνικό τοπίο όπως **“γραφικό”**, **“παραδοσιακό”** αλλά και **“φυσικό”**. Αυτό είναι απολύτως φυσιολογικό καθώς ο καθένας αντιμετωπίζει την έννοια του τοπίου με δικές του παραμέτρους και προσωπικά κριτήρια. Ωστόσο αυτοί οι χαρακτηρισμοί του τοπίου καμία σχέση δεν έχουν με την πραγματική τους σημασία.

Μέσα σε μια συλλογική συνείδηση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας έχει διαμορφωθεί μια εικόνα ενός ιδεατού “ιστορικού” τοπίου, άλλες φορές υπαρκτού και άλλες όχι. Ενώ λοιπόν στα τέλη του 19ου αιώνα το τοπίο χαρακτηριζόταν ως “ρομαντικό”, την δεκαετία του ‘60 όπως είδαμε λεγόταν πλέον “γραφικό”, φτάνοντας στη συνέχεια να επικρατεί το **“παραδοσιακό”**, που είναι μια έννοια σαφώς μη δόκιμη επιστημονικά. Πρόκειται για μια εικόνα της οποίας οι παλαιότερες γενιές αναγνωρίζουν εύκολα τα χαρακτηριστικά της εποχής τους αλλά και την απροσδιόριστη ιστορικότητα τους. Έτσι οι νεότερες γενιές αναγνωρίζουν τα στοιχεία της προφορικής μαρτυρίας των παλαιότερων και τις **συμβολοποιημένες εικόνες ενός παρελθόντος**, που συνήθως δεν βίωσαν παρά μόνο μέσω των διηγήσεων.

Χαρακτηρίζοντας κάτι **“γραφικό”** γίνεται παραπομπή σε κάτι που είναι **άξιο να απεικονιστεί**, συσχετίζεται με την τέχνη της ζωγραφικής αλλά και παραπέμπει σε περιοχές του φυσικού χώρου που διαθέτουν εκείνα τα χαρακτηριστικά που θαυμάζουμε στη φύση.

Καθώς όμως το φυσικό περιβάλλον αποτελεί όχι μόνο ύλη που μεταπλάθεται αλλά και χώρο που ενσωματώνει κάθε δράση, επωμίζεται και έναν ακόμη ρόλο “φυσικοποιώντας” και κατοχυρώνοντας τις πρακτικές του πολιτισμού και τις κοινωνικές σχέσεις που υποδηλώνουν. Το τοπίο λοιπόν, όπως το αντιλαμβανόμαστε με την εικόνα ή τον λόγο, δεν είναι ευθύγραμμη αναπαράσταση του φυσικού χώρου αλλά η **αναπαράσταση μιας ήδη διορθωμένης προσέγγισης του φυσικού χώρου**.¹⁶

16. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, “Ωραίο, φριχτό και απείριστο τοπίον”, εκδ. Νησίδες, Σκόπελος, 2003, σελ. 9-11

Το **γραφικό** έχει νόημα να μελετηθεί ως έννοια, ως **αισθητική αξία** και κατηγορία σε σχέση με σημασιολογική πορεία του στην ιστορία των ιδεών και σε σχέση με τη αγγλική αισθητική του 18ου αιώνα και τις χρήσεις του όρου αργότερα. Τότε η αξιολόγηση του ελληνικού τοπίου έστρεψε το περιηγητικό και αισθητικό ενδιαφέρον των ξένων επισκεπτών και καλλιτεχνών προς την ελληνική φύση. Με την πάροδο του χρόνου από τον 18ο στον 19ο αιώνα παρατηρείται μία μετατόπιση των προτιμήσεων που συνδέονται με το γούστο και την αξιολόγηση των φυσικών αντικειμένων και συνεπώς και με τον πολυδιάστατο χαρακτήρα του όρου γραφικό. Η νέα τάση που εμφανίστηκε απέναντι στο τοπίο διατηρεί το ενδιαφέρον γύρω από το υψηλό ως μοναδικό αλλά ταυτόχρονα εφήμερο, ενώ αναγνωρίζει το πανόραμα ως ίχνος και την **αξία των απόλυτα οριζόντιων τοπίων που εκμηδενίζουν τα πλάνα.**

Η αίσθηση της κλίμακας, που μέχρι τότε επικρατούσε, χάνεται, ισχυροποιώντας την σχέση ανθρώπινου σώματος και φύσης. Μία σχέση που φανέρωνε και την αισθητική πλευρά του ανθρώπου και ενσωμάτωνε την ποίηση, την ζωγραφική, την αρχιτεκτονική και την **τέχνη του ταξιδιού στην τέχνη του τοπίου** και συνέδεε τελικά τον όρο αυτό με την εικονιστική αξιολόγηση της φύσης. Σε κάθε μία από αυτές τις τέχνες αλλά και από άλλες, το γραφικό ήταν το **“ενδιάμεσο μεταξύ της κλασσικής και ρομαντικής τέχνης, που επέτρεψε στη φαντασία να αισθάνεται μέσω των ματιών [...]**”.¹⁷

Μέσω της **τεχνικής του βλέμματος** που προαναφέραμε και που συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του τοπίου, γίνονταν κατανοητές οι ποιότητες της φύσης και συνεπώς οι αφηρημένες αισθητικές αξίες μπορούσαν να προσεγγιστούν.

17. Δουκέλλης Παναγιώτης Ν., “Το ελληνικό τοπίο. Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τοπίου”, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005, σελ. 193

Ωστόσο σήμερα με την έντονη **ισχυροποίηση της εικόνας** ως ο πιο έγκυρος κώδικας στη σχέση με την αντίληψη του χώρου, ευνοείται η ανταποδοτική αξία του τοπίου ενώ παράλληλα συρρικνώνεται το αντίκρισμα του σε ουσιαστικό νόημα. Η φθαρμένη έννοια της γραφικότητας συγκροτεί σημασιολογικά πλέγματα γύρω από την έννοια του τοπίου κυρίως για κερδοσκοπικούς λόγους, συντηρώντας μια στερεότυπη **τοπιολατρία**.

Οι προσεγγίσεις αυτού του "νέου γραφικού", αναδύουν **στοιχεία του τοπίου** όπως ο ορίζοντας, το ανάγλυφο, η θάλασσα και η βλάστηση, τό κτισμένο σε σχέση με το περιβάλλον, και αποτελούν σημαντικά **εργαλεία για τον σύγχρονο σχεδιασμό**.

Προκύπτει δηλαδή μία οργανική ιδιότητα του τοπίου, καθώς τα διάφορα στοιχεία της φύσης επαναλαμβάνουν μοτίβα και δημιουργούν τα **"κοινά- καθημερινά" τοπία**, τα οποία ωστόσο παλαιότερα δεν αποτελούσαν αντικείμενο μελέτης.

Τα τοπία είναι συνεχώς μεταβλητά και δεν σταματούν σε σταθερές γραμμές και όρια.

Η έννοια του **ορίζοντα** που από την ετυμολογία του ορίζει τον ατέρμονο χαρακτήρα του, όχι ως τέλος αλλά ως αρχής κάποιας άλλης, νέας παρουσίας, αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του τοπίου και απόδειξη της οργανικότητας του. Το ενδιαφέρον λοιπόν μέσω της εικόνας και της έννοιας του γραφικού μετατοπίζεται στα **παραγωγικά τοπία** που αποτελούν παράδειγμα μιας πιο **οργανικής αρχιτεκτονικής** καθώς διαθέτουν μορφές και προϊόντα πολιτισμού που κατά κάποιο τρόπο χάνονται μέσα στο φυσικό περιβάλλον και συνάδουν απόλυτα με αυτό.

Η ανάπτυξη της **πολιτισμικής γεωγραφίας** ανέδειξε καθημερινά, **"ασήμαντα" τοπία** που ο χαρακτήρας τους είναι αποτέλεσμα διαστρωμάτωσης φυσικών και πολιτισμικών παραγόντων.

Δυστυχώς όμως τα τοπία αυτά της υπαίθρου **τείνουν να εξαφανιστούν** λόγω των ραγδαίων αλλαγών στη φύση, της αδυναμίας παρέμβασης στα σύγχρονα προβλήματα ανάπτυξης και διαχείρισης τους αλλά και της απουσίας μιας συστηματικής καταγραφής αντιληπτών και άρα πολιτισμικών στοιχείων.

Ακόμη μέσω του γραφικού που προαναφέραμε, όχι ως στυλ αλλά ως διαδικασίας αποκωδικοποίησης και μεταφοράς ειδικών χαρακτηριστικών, ικανών να ανακατασκευάσουν μια επιθυμητή πραγματικότητα, η εμβάθυνση στους μηχανισμούς και στα στοιχεία που αναπαράγουν και καθορίζουν την αντιληπτική εικόνα των τοπίων, κρίνεται ακόμη πιο αναγκαία. Γιατί πολλές φορές συμβαίνει να **παγιδευόμαστε** από την πληθώρα δεδομένων **στο "θεαματικό" τοπίο** ή ακόμα και να νομίζουμε ότι πολλά τοπία μοιάζουν μεταξύ τους.

Το ερώτημα λοιπόν είναι ποιά τα όρια επεξεργασίας της πληροφορίας έτσι ώστε **να μην απομακρυνόμαστε** από αυτό που εμείς αξιολογούμε ως "ουσιαστικό" τοπίο ; Μήπως τελικά το **τοπίο είναι ένας τρόπος που αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα** και που μέσω αυτού καταφέρουμε να ερμηνεύσουμε την ταυτότητα των περιοχών που ζούμε, δρούμε αλλά και θυμόμαστε ;

Όπως αναφέρει και ο Ian L. McHarg το 1969, **"Στο δυτικό κόσμο είναι βαθιά ριζωμένη η πίστη , πως η πλάση αποτελεί ένα διάλογο μεταξύ των ανθρώπων ή μεταξύ ανθρώπου και Θεού και πως η φύση είναι απλά ένα διακοσμητικό σκηνικό** μέσα σε αυτή την αλληλεξάρτηση. Ενδιαφερόμαστε για τη φύση, μόνο για να την κατακτήσουμε ή καλύτερα **για να την εκμεταλλευτούμε, γιατί η εκμετάλλευση αυτή έχει ως αντάλλαγμα την οικονομική αμοιβή του κατακτητή."**

Και μέσα σε όλο αυτό το “θολό σκηνικό” του τοπίου, έρχεται να προστεθεί και η σύγχρονη δυσλειτουργική σχέση μας με τη φύση. Λόγω της αστικής εξάρτησης, ο σημερινός άνθρωπος δεν μπορεί πλέον να αναπτύξει την σχέση που είχε παλιά με την ύπαιθρο, καθώς νιώθει σχεδόν άβολα μέσα στην “ευρυχωρία” και την κλίμακα της. Το τοπίο πολλές φορές, μη μπορώντας να μπει σε οικεία μοντέλα μεσογειακών και ρομαντικών των σύγχρονων προτύπων, παραμένει σε μια απωθημένη και **ανεξερεύνητη ενδοχώρα**. Σε μια ενδοχώρα που ορίζεται ως γεωγραφική επικράτεια αλλά και ως μια κατάσταση. Αν αποτολμούσαμε τον γεωγραφικό προσδιορισμό της, θα αναφερόμαστε σε περιοχές μακριά από κέντρα και οδικούς άξονες, από δημοφιλή προορισμούς και αξιοθέατα. Ωστόσο στην επικράτεια αυτές οι μορφές του τοπίου δεν έχουν εκτεθεί σε μια μαζική πρόσληψη που τις καθιερώνει σε αναγνωρίσιμες εικόνες. Έτσι η ενδοχώρα ανάγεται σε ένα καταρχήν ουδέτερο τοπίο που εύκολα προσπερνιέται σήμερα.

Ταυτόχρονα όμως η ενδοχώρα περιγράφει και μια περιοχή άλλης τάξεως. Την **αθέατη κατασκευή** που υπάρχει πίσω από την ορατή μορφή του τοπίου, που το υποβαστάζει και το στοιχειοθετεί. Αυτή η συγκρότηση που αφορά την γεωλογική και **ανθρωπογενή μεταβολή του τοπίου**, είναι κάτι που υπερβαίνει την εικονογραφική του πλευρά και γι’ αυτό κινδυνεύει να εξουδετερωθεί από την κατανόηση του αποκλειστικά με οπτικούς όρους.

Η συνείδηση αυτής της βαθύτερης πραγματικότητας του τοπίου είναι ίσως το κρίσιμο ζητούμενο για ένα σχέδιο ολοκληρωμένης κατανόησης του. Η διείσδυση πίσω από τις προφανείς εικόνες και ο εντοπισμός μιας εσωτερικής δυναμικής, ακόμη και στα πιο αδιάφορα, με την πρώτη ματιά, τοπία. Στοιχεία όπως χωρικές διατάξεις και κατασκευές που συνιστούν τρόπους συνδιαλλαγής του ανθρώπου με το ελληνικό τοπίο και που βρίσκονται διάσπαρτα στην ενδοχώρα, διαθέτουν μια υποστασιακή δύναμη που ξεπερνά την χρηστική τους διάρκεια.

Ωστόσο αυτή η **επισκόπηση της ενδοχώρας** δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια απλή λαογραφική περιήγηση για συλλογή παραγνωρισμένων σπαραγμάτων του νεότερου πολιτισμού αλλά ως μια **νέα συνάντηση με τον χώρο της υπαίθρου** που στοιχειοθετεί το συσσωρευμένο παρελθόν της. Η κατακερματισμένη παρουσία νευμάτων του τοπίου, ραγίζοντας την ενότητα των εξωτερικών φαινομένων, επιτρέπει την συνάρθρωση εμπειρίας και μνήμης προς μια κατάσταση ανοιχτής δομής. Τότε τα σημάδια του τοπίου μπορούν να θεωρηθούν από τη μία υλικό για το χτίσιμο μιας συνολικής αντίληψης, και από την άλλη ως διάσπαρτες “ρωγμές” που προετοιμάζουν την κατάρρευση αυτής της κατασκευής και που επιτρέπουν **νέες διασυνδέσεις για μια αναχαρτογράφηση της άδηλης μορφής του τοπίου**.¹⁸

18. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, (2003), “Ωραίο, φριχτό και απέριπτο τοπίον”, Σκόπελος: Νησίδες, σελ. 41

Το μόνο σίγουρο λοιπόν είναι ότι μέσα από όλους αυτούς τους παράγοντες που χαρακτηρίζουν την σχέση ανθρώπου-τοπίου, προκύπτει ένα δυναμικό και **ασταθές πεδίο γύρω από το τοπίο**.

Αμφιταλαντευόμενο, ως κατασκεύασμα αισθητικών προσδοκιών και εξιδανικεύσεων. **Χειραγωγούμενο**, ως πλατφόρμα επιβεβαίωσης εθνικών στερεοτύπων και ιδεολογημάτων. **Ασταθές και πολυσύνθετο**, ως συνονθύλευμα οικοσυστημάτων και τοπιακών μορφών.

Απωθημένο αλλά και ποθούμενο από την αστική πραγματικότητα.

Αφανές, ως μια εσωτερική κατάσταση πίσω από την ορατή μορφή του.

Κι αυτή η **μη παγιωμένη διάσταση του τοπίου** και ο επιταχυνόμενος μετασχηματισμός του θέτουν συνεχώς νέες κατευθύνσεις για την εξέταση του και **αποδεικνύουν τις ανεξάντλητες δυνατότητες του**.

Και παρόλη την κατάσταση της σύγχρονης πραγματικότητας γύρω από το τοπίο της ελληνικής υπαίθρου με την οικοδομική επιδρομή και οικολογική υποβάθμιση, **το τοπίο** είναι εκείνο που επιτρέπει εν τέλει λόγω της οργανικότητας του να **ξεδιπλώνεται στον πολιτισμικό ορίζοντα ως ένα πολύμορφο και πολυδιάστατο πεδίο με απεριόριστες διακλαδώσεις στον χώρο και στον χρόνο**.¹⁹

19. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, "Ωραίο, φριχτό και απέριπτο τοπίον", εκδ. Νησίδες, Σκόπελος, 2003, σελ. 11-12

**“[...] Τοπία ακίνητα,
σαν παγερές φωτογραφίες.**

Στους φλοιούς των δέντρων συνοψίζεται το βάθος των χρόνων.

Δρόμοι που έρημες ‘μείναν ευθείες.

**Άδεια χωριά.
Των τελευταίων,
των μόνων [...]**

Γιάννης Μιχαηλίδης, “Ακίνητα τοπία”

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

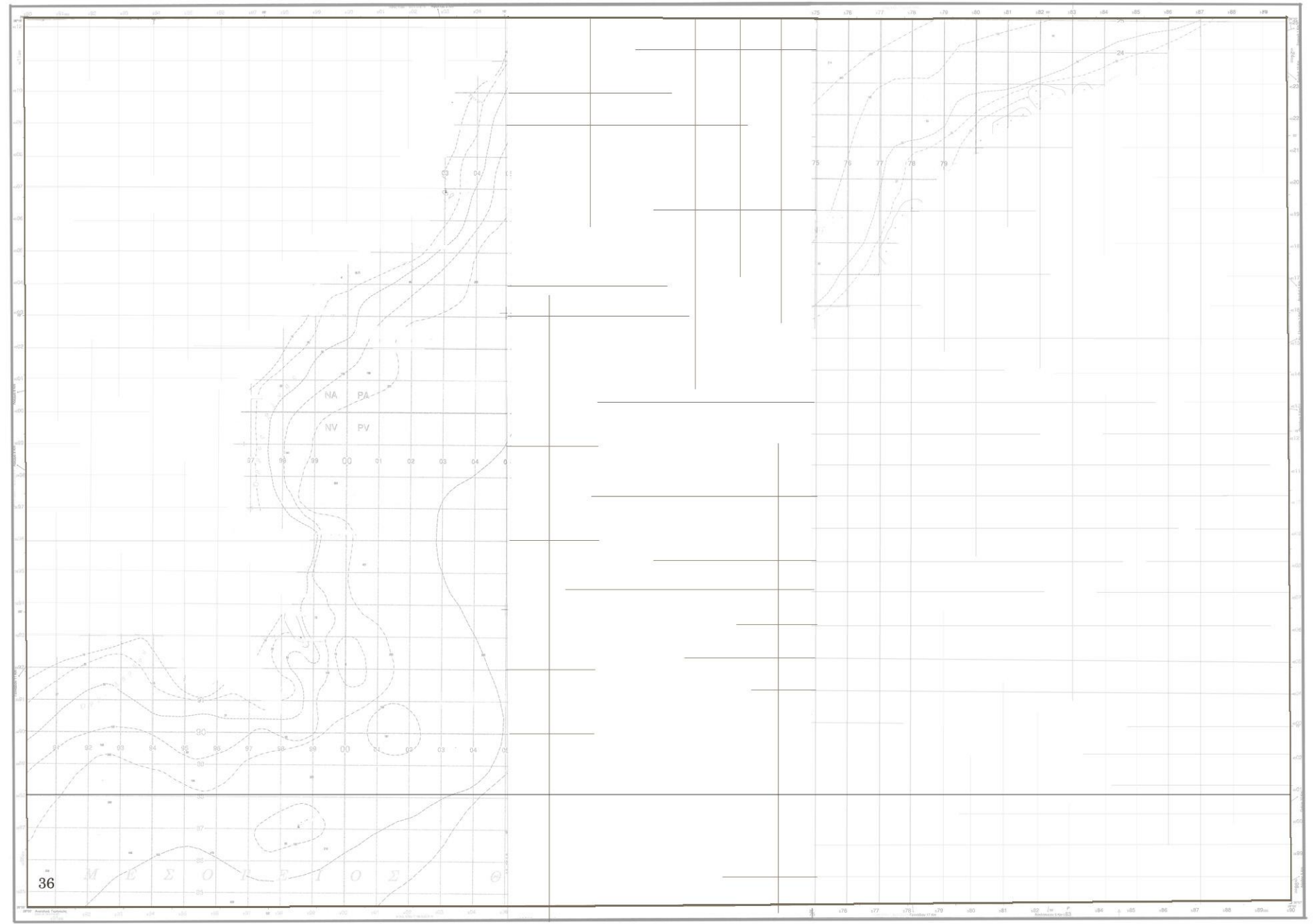
Κρήνια

ο Τα ιπποτικά κάστρα - θεάσεις και νέες "χωροταξίες" στην ύπαιθρο

Μονόλιθος

ο Η έννοια του δικτύου στη Ρόδο - Οικισμοί και άμυνες

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΗ ΡΟΔΟ - ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΜΥΝΕΣ

Βιώνοντας όλες τις σύγχρονες προβληματικές που προαναφέραμε γύρω από τον όρο τοπίο, προκύπτει μια άμεση ανάγκη για την **χαρτογράφηση** και **αποκωδικοποίηση** του, έτσι ώστε να υπάρξει μια ουσιαστικότερη ανάλυση και κατανόηση του. Απόλυτα συνδεδεμένη με την διαχείριση των τοπίων και την ερμηνεία τους είναι η οριοθέτηση των επιμέρους ενοτήτων τους. Γι' αυτό τον λόγο κρίνεται σημαντικό να μελετηθούν σε μία μεγαλύτερη κλίμακα και μέσα από οργανικούς χάρτες να ανιχνευθούν οι ιδιαιτερότητες των διαφορετικών στοιχείων σε κάθε επιμέρους τοπιακή ενότητα.

Τα **Δωδεκάνησα** που από την αρχαιότητα έχουν αναπτύξει άρρηκτη σχέση με τις μικρασιατικές ακτές και τις ελληνικές κοινότητες τους, δημιουργούν σχέσεις αλληλεξάρτησης που ο βαθμός έντασης και το είδος επίδρασης τους διαχρονικά ποικίλει και τελικά παύει να υφίσταται με τον καθορισμό των συνόρων. Αποτελώντας την αντίρροπη γέφυρα με τους σημαντικούς πολιτισμούς που άνθισαν εκεί και στην Κρήτη, η ενότητα των Δωδεκανήσων παρουσιάζει έντονες **εσωτερικές διαφορές** ανάμεσα στα μεγαλύτερα και **εύφορα νησιά** και στα **μικρότερα άγονα**.

Αν και οι ευρύτερες ιστορικές συγκυρίες συχνά καθόριζαν τις στρατηγικές συμμαχίες ή τους κύκλους ακμής και παρακμής, οι ιδιαιτερότητες κάθε νησιού κατηύθυναν σε μεγάλο βαθμό την ιστορική του πορεία. Έτσι τα **μικρά βραχώδη νησιά** με την ελάχιστη καλλιεργήσιμη γη γρήγορα στράφηκαν στη **ναυτιλία και στο εμπόριο** όπως η Κάλυμνος, η Χάλκη, η Σύμη, η Κάσος. Αντίθετα η **Ρόδος**, αποτελούσε κέντρο αναφοράς για όλη την ομάδα των Δωδεκανήσων και είχε σύνθετο ρόλο. Συνιστούσε **πολιτισμικό κέντρο και διοικητική δύναμη** του αρχιπελάγους, αποκτώντας την μορφή που σε μεγάλο βαθμό διατηρεί μέχρι και σήμερα. Έτσι στο νησί αναπτύχθηκε ταυτόχρονα και η **ναυτιλία και οι συναλλαγές**, αλλά και η **αγροτική ζωή της υπαίθρου**.

Παρουσιάζοντας πολλά κοινά χαρακτηριστικά με γειτονικές ομάδες νησιών του Αιγαίου από γεωλογική και κλιματολογική άποψη, αναδύονται ταυτόχρονα και κάποιες διαφορές που ορίζουν τη σχετική **αυτοτέλεια της αρχιτεκτονικής των Δωδεκανήσων** ως σύνολο. Ωστόσο αυτό δεν συνεπάγεται ότι υπάρχει απόλυτη ομοιογένεια μεταξύ τους, καθώς σε αρκετές περιπτώσεις παρατηρούνται συγχρόνως έντονες εσωτερικές **διαφοροποιήσεις από νησί σε νησί**, οι οποίες αντανακλούν τοπικές ιδιαιτερότητες.²⁰

20. Δημήτρης Φιλιππίδης, "Νησιά του Αιγαίου, Αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα", εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2003, σελ. 147-151

Κάθε νησί στα Δωδεκάνησα έχει δικό του χαρακτήρα και γεωμορφολογία που διαμορφώνουν τα εκάστοτε τοπία και που εντοπίζει εύκολα, ή και όχι ορισμένες φορές, ο κάθε παρατηρητής και διαχειριστής του τοπίου.

Συγκεκριμένα στο **τοπίο της Ρόδου**, όπου τα τοπία παρουσιάζουν μικρές διακριτές ενότητες όσον αφορά την μορφολογία του εδάφους και την ακτογραμμή, κρίνεται απαραίτητη η μελέτη θεάσεων μέσα από χάρτες, προκειμένου να ανιχνευθεί το βλέμμα εκείνο που οδήγησε στην σύγχρονη πραγματικότητα. Πόσο μάλλον στην προκειμένη περίπτωση όπου κυριαρχούσε κατά βάση η έννοια του απέναντι, **οι θεάσεις** αποτελούν το βασικότερο εργαλείο για την καταγραφή του χαρτογραφημένου βλέμματος που οδήγησε στο σημερινό τοπίο του νησιού. Για να επιβιώσουν από τις συχνές πειρατικές επιδρομές και τις τουρκικές μεταγενέστερα, οι **μικρότεροι οικισμοί** των νησιών κατά κανόνα ιδρύονται **σε ασφαλείς θέσεις στο εσωτερικό των νησιών**. Έτσι, αρχικά για πολλούς από αυτούς επιλέγονται σχετικά απρόσιτες τοποθεσίες, **οχυρές από την ίδια την φύση**, και κάποτε γίνονται **και πρόσθετες αμυντικές κατασκευές**. Αν και χαμένες στον ιστορικό χρόνο, αυτές οι ιδιότυπες οχυρώσεις με κλειστούς εξωτερικούς δακτυλίους που σχηματίζονται από κατοικίες οφείλονται κυρίως στην ενετοκρατία και στην περίπτωση της Ρόδου ειδικότερα στην ιπποτοκρατία.

Ωστόσο, για μια πιο καθολική τοπιακή ανάλυση το κριτήριο των θεάσεων αποτελεί μονοδιάστατο παράγοντα.

Είναι εξίσου σημαντικό να μελετηθούν και τα **γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά** που καθόρισαν το τοπίο της υπαίθρου στο νησί. Έχοντας ως βασικό χαρακτηριστικό το πράσινο σε σχέση με άλλα νησιά του Αιγαίου, η **Ρόδος** ξεχωρίζει για την έντονη **δασοκάλυψη** και την **βλάστηση** της. Με βάση αυτό υπάρχουν θα λέγαμε **τρεις βασικές περιοχές** πάνω στο νησί, αυτή της **υψηλής βλάστησης με πληθώρα δέντρων** όπως πεύκα και κυπαρίσσια, αυτή **των πεδιάδων και πλαγιών** με έντονο το στοιχείο του νερού που βρίσκονται κυρίως στην ενδοχώρα, και τέλος αυτή των **ξηρών και βραχώδων τοπίων** που βρίσκονται στο νότιο τμήμα του νησιού και δεν θυμίζουν τίποτα από το "σμαραγδένιο" νησί όπως πολλοί αποκαλούν την Ρόδο. Παρόλο που υπάρχει αυτή η στοιχειώδης κατηγοριοποίηση, πολλές φορές μέσα σε αυτές τις περιοχές το βλέμμα του παρατηρητή θα εντοπίσει και τελείως διαφορετικά τοπία, επιβεβαιώνοντας αυτή την **οργανικότητα του τοπίου** που προαναφέραμε.

Ένα άλλο εργαλείο για την αποκωδικοποίηση του χαρτογραφημένου βλέμματος στο νησί της Ρόδου αποτελεί και ο **όρος δίκτυο**. Δίκτυο με την έννοια της **νοητής σύνδεσης μεταξύ των τριών κέντρων-πόλεων** Λίνδου Καμείρου και Ιαλυσσού που οδήγησε και στην ανάπτυξη του νησιού από την εποχή των Δωριέων, αλλά και με την έννοια της **υπαρκτής σύνδεσης μεταξύ των σημαντικών οικισμών του νησιού** που βρίσκονται αρχικά πάνω στους κύριους άξονες σύνδεσης των τριών πόλεων.

Ενδιαφέρον αντικείμενο αποτελεί η μελέτη της **χωροθέτησης των οικισμών** του νησιού με γνώμονα την γεωμορφολογική και περιβαλλοντική διάσταση. Παρόλο που παρουσιάζεται παρακμή και εγκατάλειψη ορισμένων οικισμών στην πορεία του χρόνου, είναι σημαντικό να αναλυθούν τα χαρακτηριστικά εκείνα που δημιούργησαν το σημερινό τοπίο της υπαίθρου στο νησί. Και πολλές φορές με γνώμονα την σχέση τοπίου και ανθρώπου να **προκύψουν ουσιαστικότερα συμπεράσματα για τις σύγχρονες προβληματικές και τους τρόπους αντιμετώπισης** τους.

Μελετώντας τα παραπάνω επιβεβαιώνεται και πάλι η **πολυδιάστατη πλευρά της τοπιακής ανάλυσης**. Γιατί η ανάδειξη των τοπίων θα έπρεπε όχι μόνο να γίνει με την συμμετοχή πολλών μεταβλητών, τόσο συμβατικών, όπως το ανάγλυφο, η κάλυψη του εδάφους, το δίκτυο, η βλάστηση, όσο και νέων, όπως η γεωμορφολογική ανάλυση και η μελέτη θέασης. Κυρίως όμως τα τοπία θα έπρεπε να μελετηθούν με έναν **συνδυασμό** των παραπάνω έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η όσο το δυνατότερο αντικειμενική και πολύπλευρη προσέγγιση του τοπίου.

Έτσι λοιπόν είναι καίριο να γίνει και μια **ιστορική μελέτη** όσον αφορά τους οικισμούς του νησιού και πως οι πληθυσμοί αυτών "κινήθηκαν" στον χώρο της υπαίθρου.

Η **συνένωση και των τριών αρχαίων πόλεων του νησιού** αποτέλεσε κομβικό σημείο στην διαμόρφωση της εικόνας του τοπίου στη Ρόδο, καθώς μετά από αυτό η πόλη της Ρόδου παρουσιάζει μεγάλη οικονομικοπολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη και γίνεται ισχυρό κέντρο, με αποτέλεσμα **τα περιφερειακά κέντρα της Λίνδου, Καμείρου και Ιαλυσού να παρακμάσουν**.

Έτσι ξεκίνησαν να δημιουργούνται **οικισμοί γύρω από την πόλη** αλλά και πάνω στο οδικό δίκτυο που συνέδεε την Ρόδο και τις άλλες αρχαίες πόλεις της Λίνδου, Καμείρου και Ιαλυσού καθώς ήταν η βασικότερη σύνδεση με το κέντρο και εξυπηρετούσε τους κατοίκους.

Ακόμη ένα άλλο χαρακτηριστικό που επηρέασε έντονα την "πορεία" των οικισμών στο νησί αποτέλεσε και **το τοπίο του αρχιπελάγους** που προαναφέρθηκε. Η θάλασσα που αποτελούσε άλλοτε πηγή ανάπτυξης και παραγωγής, πολλές φορές λόγχευε τον κίνδυνο της επιδρομής και κατάκτησης από τον εχθρό.

Συνεπώς παρατηρείται μια τάση να δημιουργούνται **οικισμοί στο εσωτερικό του νησιού**, σχετικά μακριά από την θάλασσα, έτσι ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη προστασία. Βρίσκονται μάλιστα πολλές φορές μέσα **σε ενδιαφέρον και πολύμορφο φυσικό περιβάλλον**, συχνά σε πλαγιά όπως η Κρητηνιά, ο Έμπωνας, η Μονόλιθος, ο Αρχάγγελος κ.α., κοντά σε ποταμό ή χείμαρρο όπως Μαλώνα, Τριάντα, σε χαράδρα όπως τα Κοσκινού αλλά και κρυμμένοι σε εσωτερικές κοιλάδες όπως Καλυθιές, Αφάντου, ή μεγάλες πεδιάδες όπως Καταβιά, Απόλλωνα κ.α.

Έτσι οι περισσότεροι δεν φαινότουσαν εύκολα από την θάλασσα αλλά και από τους βασικούς οδικούς άξονες. Οι κάτοικοι σε πολλούς οικισμούς έχουν άμεση σχέση με την φύση καθώς η γη περιβάλλει τους οικισμούς και εμφανίζεται επιτακτική ανάγκη η καλλιέργεια της. Έτσι οι περισσότεροι οικισμοί της Ρόδου αποκτούν **αγροτικό χαρακτήρα** από τα αρχαία χρόνια κάτι το οποίο συνεχίστηκε μέχρι και την πρόσφατη ιστορία του νησιού.²¹

Ωστόσο η **σχέση με τη θάλασσα** ήταν ένας άλλος παράγοντας που επηρέαζε εξίσου έντονα την ζωή του νησιού. Η **Ρόδος** και η **Λίνδος** που ήταν και τα μεγαλύτερα κέντρα του νησιού από ναυτιλιακή άποψη, βρίσκονταν από τότε που εμφανίστηκαν τα πρώτα ίχνη των οικισμών τους στα παράλια της Ρόδου και γι αυτό τον λόγο διέθεταν και **ισχυρά φρούρια** για την εξασφάλιση άμυνας.

Αναπτύχθηκαν γύρω από φυσικά λιμάνια αμφιθεατρικά, λαμβάνοντας υπόψη το ανάγλυφο και την ισορροπημένη σχέση με το τοπίο. Παρόλα αυτά ο εντοπισμός παλαιοχριστιανικών βασιλικών παραλιακά του νησιού επιτρέπει την υπόθεση ότι η ζωή ορισμένων μεσογειακών οικισμών σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα, ξεκίνησε από την παλαιοχριστιανική εποχή. Οι περισσότεροι μάλιστα βρίσκονταν στην **ανατολική πλευρά του νησιού**, πράγμα που αποδεικνύει ότι αυτή η ακτή ήταν η πλέον κατοικημένη περιοχή του νησιού μιας και υπήρχαν διαφορετικές απειλές εκείνα τα χρόνια.

Μετά από μια περίοδο έντονων πειρατικών επιδρομών πολλοί οικισμοί καταστρέφονται ή ερημώνουν τελείως. Έτσι όσοι επιβιώνουν από αυτούς τους οικισμούς καταφεύγουν είτε σε άλλους υπάρχοντες μεσογειακούς, είτε χτίζουν νέους μακριά από τα παράλια αναπτύσσοντας οικονομική και πολιτιστική δράση. Οι περισσότεροι από τους συγκεκριμένους έχτισαν ισχυρά οχυρά προκειμένου να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες θεάσεις του τοπίου που προαναφέραμε.²²

21. Δημήτρης Φιλίππιδης, "Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα- Κρήτη", εκδ. Μέλσσσα, Τόμος 3, Αθήνα, 1990, σελ.176

22. Δημήτρης Φιλίππιδης, "Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα- Κρήτη", ό.π., σελ. 176

Κατά την περίοδο της Ιπποτοκρατίας, όταν και η απειλή του εχθρού ήταν ιδιαίτερα έντονη, καθώς οι τούρκοι πολιορκούσαν συνεχώς το νησί, εντοπίζονται και τα περισσότερα στοιχεία όσον αφορά αυτά τα οχυρά των οικισμών. Στους καταλόγους των διαταγμάτων των Ιπποτών υπάρχουν αναλυτικές αναφορές στα **φρούρια**, όπου **σε περίπτωση επιδρομής θα έπρεπε να καταφύγουν** οι κάτοικοι συγκεκριμένου αριθμού οικισμών. Έτσι στο διάταγμα του 1474 αναφέρονται 12 κάστρα για 44 οικισμούς, ενώ το 1479 από τα κάστρα απουσιάζουν 7 ενώ προστίθενται 4 νέα και αφορούν 32 οικισμούς. Γίνεται επομένως αντιληπτό πως τα φρούρια εκείνη την περίοδο διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο για την ζωή των κατοίκων. Πέρα από αυτά τα **15 οχυρά**, εντοπίστηκαν και άλλα **6 στην υπαίθρο του νησιού** και πολλοί **πύργοι κυρίως στα παράλια**, τα οποία όμως δυστυχώς πλέον είναι υπό την μορφή ερείπίων λόγω των προβληματικών που τέθηκαν στην προηγούμενη ενότητα.²³

Στο παρελθόν λοιπόν παρατηρείται μια μόνιμη συσχέτιση των κατοίκων με το τοπίο της υπαίθρου, καθώς το **ανάγλυφο** και οι υπάρχουσες **συνθήκες** σε κάθε περίοδο **καθόριζαν που θα ζουν οι κάτοικοι του νησιού**.

Η σχέση δηλαδή με το τοπίο αποτελούσε αναπόσπαστο παράγοντα για την ζωή της Ρόδου και των οικισμών της. Η χωροθέτηση των περισσότερων οικισμών αποτελούσε δείγμα **εναρμόνισης φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος**, κάτι το οποίο σήμερα λόγω της αστικής διάχυσης και προβληματικής σχέσης του ανθρώπου με τη φύση δεν είναι ιδιαίτερα αισθητό στους μεγάλους οικισμούς του νησιού.

Όπως είχε αναφέρει και ο Le Corbusier μετά από την επίσκεψη του στην Ελλάδα στις αρχές του εικοστού αιώνα:

“Από τα **ελληνικά χωριά** και τα σπίτια τους, ο άνθρωπος παίρνει ένα **μάθημα αρμονίας** που τον εδραιώνει, αυτόν και την σκέψη του, στη σοφία ή στην απορρύθμισή του. Εδώ η αρμονία. Εδώ η ανθρώπινη κλίμακα.

Πρέπει να ξαναβρούμε τις ζωντανές συνθήκες των πράξεων μας και τότε θα τις εκφράσουν τα σπίτια και οι πόλεις μας.”²⁴

23. Δημήτρης Φιλίππιδης, “Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα- Κρήτη”, εκδ. Μέλισσα, Τόμος 3, Αθήνα, 1990, σελ.176

24. Le Corbusier, “Κείμενα για την Ελλάδα, Φωτογραφίες και σχέδια”, μτφρ. Λήδα Παλλαντίου, εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1987, σελ.163

“Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει [...]

[...] Στο μεταξύ η Ελλάδα ταξιδεύει ολοένα ταξιδεύει κι αν “ορώμεν ανθούν πέλαγος Αιγαίον νεκροίς” είναι εκείνοι που θέλησαν να πιάσουν το μεγάλο καράβι με το κολύμπι εκείνοι που βαρέθηκαν να περιμένουν τα καράβια που δεν μπορούν να κινήσουν [...]

[..] **Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει
παραπετάσματα βουνών αρχιπέλαγα γυμνοί γρανίτες...** [...]

Γιώργος Σεφέρης, “Με τον τρόπο του Γ.Σ.”

ΤΑ ΙΠΠΟΤΙΚΑ ΚΑΣΤΡΑ - ΘΕΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ "ΧΩΡΟΤΑΞΙΕΣ" ΣΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ

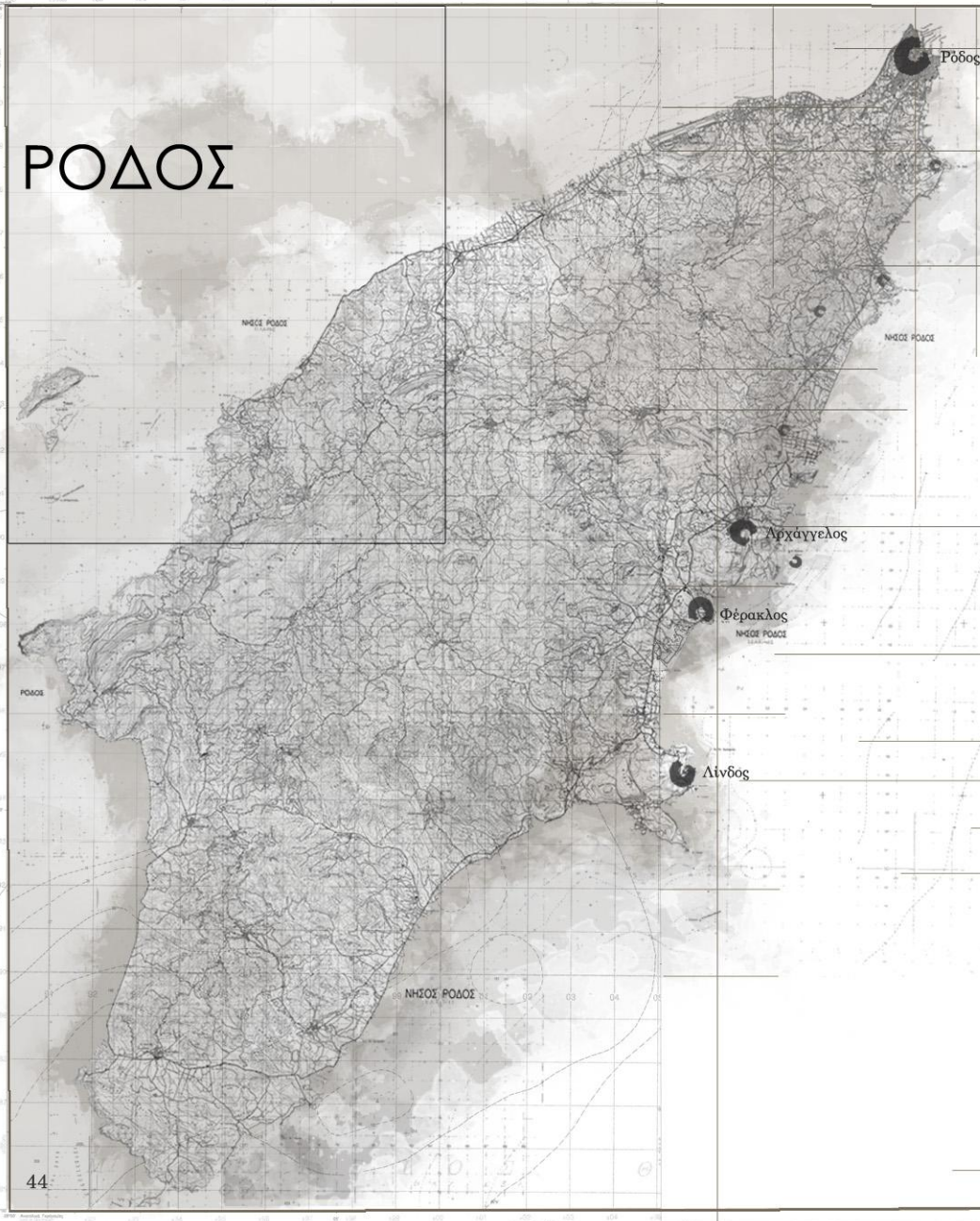
Με βάση τα όσα προειπώθηκαν για τον χαρακτήρα του νησιού απέναντι στο τοπίο, κρίνεται απόλυτα σημαντικό να γίνει ο **εντοπισμός των ενοτήτων** αυτών μέσα στην ύπαιθρο του, και οι οποίες καθόρισαν τόσο την συνέχιση της ζωής αυτού του τόπου. Των σημείων δηλαδή εκείνων που το βλέμμα ενός πιο "ώριμου" παρατηρητή έκρινε ως τα κατάλληλα σημεία για την εξασφάλιση του "απέναντί" και της θέασης που τόσο αναγκαία ήταν τότε.

Και πολλές φορές διασχιζοντας τα τοπία της υπαίθρου στο νησί, ακόμα και για περιηγητές όπως εγώ, είναι δύσκολο να εντοπίσεις τα σημεία αυτά καθώς το βλέμμα πλέον χάνεται στο απέραντο της φύσης, **στον ορίζοντα που δεν έχει τελειωμό και στην θάλασσα που όλα τα ενώνει και όλα τα χωρίζει !**

Μόνο όταν πιάνεις στα χέρια σου κάποιον χάρτη καταλαβαίνεις τι το ξεχωριστό είχαν και έχουν αυτές οι ενότητες και πως αυτές συνέβαλαν σε μια πιο τοπιακή διάσταση των οχυρών που υπάρχουν σε όλο το νησί της Ρόδου.

Όλα αυτά τα **κάστρα** που διαμορφώνουν ένα **δίχτυ απλωμένο στο τοπίο της υπαίθρου της Ρόδου** είχαν και έχουν λόγω ύπαρξης, διαφορετικό μεν, αλλά εξακολουθούν να σημαίνουν πολλά για το νησί καθώς καθόρισαν εν μέρει **την ύπαρξη του στο σήμερα**. Συμβόλιζαν και συμβολίζουν την ελευθερία καθώς στο παρελθόν αποδείκνυαν την συνένωση με τον πολιτισμό και την Ευρώπη ενάντια στον εχθρό, ενώ σήμερα αντιλαμβανόμαστε την ιδιαίτερη σημασία τους για την σημερινή μας ελευθερία.

ΡΟΔΟΣ

Και φυσικά όσον αφορά την **οχύρωση** αυτού του νησιού την **ισχυρότερη** θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι την είχε η **πόλη της Ρόδου** καθώς αποτελούσε το σημαντικότερο τμήμα του νησιού και είχε ιδιαίτερα **προνομιακή θέση** όσον αφορά την εποπτεία του εχθρού.

Ωστόσο δεν αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα για την μελέτη μας καθώς αναφέρεται σε άλλη κλίμακα και δεν έχει καμία σχέση με τα υπόλοιπα οχυρά του νησιού. Παρόλο που και σε αυτή την περίπτωση οι ιππότες έλαβαν υπόψη τους το ανάγλυφο και το περιβάλλον, η οχύρωση αυτή **δεν αποτελείται από ένα φρούριο της υπαίθρου που συνδέεται άμεσα με τα κοντινότερα φρούρια** και συνεπώς δεν θα ασχοληθούμε με την μελέτη αυτού του παραδείγματος.

Κύριο μέλημα της εργασίας μας αποτελούν τα οχυρά εκείνα που μέσω της **τεχνικής του βλέμματος και του "απέναντι"** κατάφεραν να εξασφαλίσουν την προστασία της Ρόδου από τις διάφορες επιδρομές. Και αυτή η **ανάγκη της άμυνας** όπως είναι αναμενόμενο αποτέλεσε κινητήρια δύναμη για τους ιππότες έτσι ώστε να χτίσουν τα οχυρά τους κυρίως στα **ανατολικά παράλια** όπου η επίθεση ήταν πιο άμεση.

Συνεπώς κρίνεται απαραίτητο να εντοπιστούν αυτά τα σημαντικά κάστρα της ανατολικής πλευράς της Ρόδου και αφού αναλυθεί η τοπική τους διάσταση στο χθες αλλά και στο σήμερα, να λυθεί το ερώτημα που έχει τεθεί αρχικά. **Κατά πόσο δηλαδή τα ιπποτικά οχυρά αποτέλεσαν μέρος ενός "χωροταξικού σχεδίου" το οποίο αποσκοπούσε στην οχύρωση του νησιού.**

ΛΙΝΔΟΣ

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ
LIMNOS

Ένα άλλο οχυρό που αναφέρεται επίσης σε μεγαλύτερη κλίμακα από αυτή των οχυρών της υπαίθρου αλλά εκφράζει περισσότερο την **τοπική διάσταση** της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής στη Ρόδο, αποτελεί το κάστρο της Λίνδου. Πρόκειται για ένα οχυρό που στην αρχαιότητα αποτελούσε ακρόπολη της Λίνδου και **χώρο λατρείας** και που αντικατοπτρίζει πλήρως τις υποθέσεις που κάναμε στην προηγούμενη ενότητα όσον αφορά την σχέση αρχιτεκτονικής και τοπίου. Καθώς έχει γίνει ένα με τον ψηλό βράχο στον οποίο βρίσκεται, στα νοτιοανατολικά του νησιού, το κάστρο αυτό εναρμονίζεται πλήρως με το τοπίο και όταν κανείς είναι μέσα σε αυτό μπορεί να εξασφαλίσει την **πλήρη εποπτεία**. Από εκεί ψηλά μπορεί κανείς να δει τον οικισμό της Λίνδου και άλλους κοντινούς οικισμούς αλλά και φυσικά να έχει τον **έλεγχο του "απέναντι"**.

Ανατολική άποψη του οχυρού της Λίνδου

ΛΙΝΔΟΣ

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

Πανοραμική ανατολική άποψη του οχυρού πάνω στο βράχο

“Η Λίνδος είναι ο βράχος της”.

Ο βράχος αυτός, ύψους 116 μέτρων, αποτελεί το φυσικό τελείωμα του τοπίου της Λίνδου, ξερού και επιβλητικού μέσα στη γύμνια του, που περιβάλλεται ολόγυρα από τη θάλασσα.

Στην εποχή που κυβέρνησε ο “Κλεόβουλος, ο λίνδιος”, ένας από τους “επτά σοφούς” της αρχαιότητας, χτίστηκε και ο αρχαϊκός ναός της Αθήνας στη θέση ενός παλαιότερου και η **ακρόπολη** πήρε την πρώτη μνημειακή της διαμόρφωση.

Βέβαια το φημισμένο ιερό πήρε την οριστική του μορφή στην ελληνιστική περίοδο και έγινε το πρώτο ανάμεσα στα μεγάλα ιερά. Η ακρόπολη χρησίμευε ως φρούριο τόσο στην αρχαία όσο και στη βυζαντινή, την ιπποτική και την οθωμανική περίοδο. Η ανάβαση σε αυτή γίνεται και σήμερα από τον ίδιο ανηφορικό δρόμο όπως και στην αρχαιότητα.

Η οχύρωση από τους ιππότες ανάγεται στον 14ο - 15ο αιώνα μ.Χ και διατηρείται μέχρι και σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση. Από το ψηλότερο σημείο της ακρόπολης φαίνεται η κάτω πόλη με τα σημαντικά αρχαία μνημεία της αλλά και φυσικά η θάλασσα και τα ανατολικά παράλια της Ρόδου.²⁴

Θέα από την είσοδο του κάστρου με βορειοανατολική κατεύθυνση

24. Χρήστος Παπαχριστοδούλου, “Ιστορία της Ρόδου”, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα, 1972, σελ. 46

ΛΙΝΔΟΣ

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

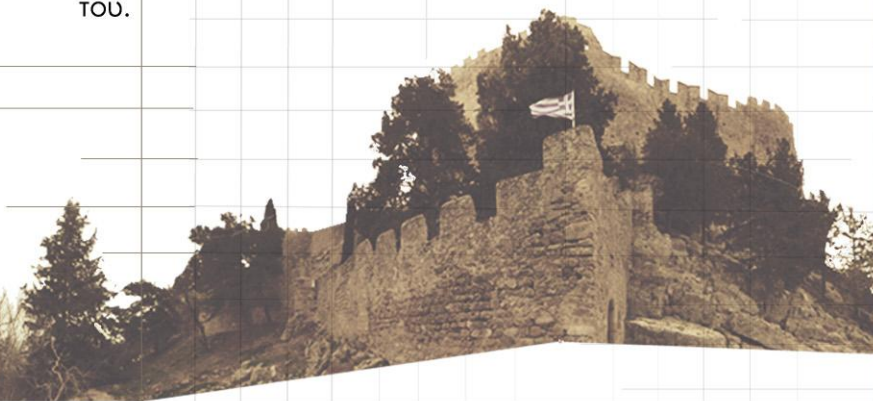
Πανοραμική άποψη από την κεντρική πλατεία του οικισμού

Σήμερα το κάστρο αυτό δέχεται πολλούς επισκέπτες καθώς μαζί με τον οικισμό αποτελούν **πόλο έλξης** για όποιον έρχεται στο νησί. Αυτός είναι και ο λόγος που μαζί με την οχύρωση της πόλης της Ρόδου η **συντήρηση** τους είναι κύριο μέλημα του υπουργείου πολιτισμού.

Αποτέλεσε και αποτελεί ένα **πολιτισμικό τοπίο** καθώς ο πολιτισμός έδρασε σημαντικά σε αυτόν τον τόπο που λέγεται Λίνδος και αποτέλεσε το μέσον για την ανάπτυξη του.

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

C

Βορειοδυτική άποψη - είσοδος του κάστρο της Λίνδος

ΛΙΝΔΟΣ

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

Διαγραμματική τομή - Σχέση κάστρου Λίνδου και Φέρακλου

Το **τοπίο του αρχιπελάγους** με το απέραντο μπλε περιτριγυρίζει το οχυρό επιτρέποντας στο βλέμμα να ελέγξει μέχρι πολύ μακριά αλλά και να επικοινωνήσει με το αμέσως **επόμενο οχυρό**. Αυτό που φαίνεται στο βάθος βορειότερα του νησιού, στην περιοχή Χαράκι. Το **κάστρο του Φαρακλού**.

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

Τρισδιάστατη συσχέτιση των δύο οχυρών

ΦΕΡΑΚΛΟΣ

Το φρούριο του **Φαρακλού ή Feraclio** όπως το αποκαλούσαν οι Ιωαννίτες Ιππότες βρίσκεται σε λόφο με ύψος 150 μέτρα στα ανατολικά του οικισμού Μάσαρι. Πρόκειται για ένα βράχο απομονωμένο, που εγγίζει την θάλασσα και δεσπόζει σε δύο μικρούς όρμους και που λόγω της έλλειψης πρασίνου στην περιοχή, δόθηκε και το αντίστοιχο όνομα στο κάστρο. Όπως το φρούριο της Λίνδου έτσι κι αυτό πιθανολογείται να χρησιμοποιείτο στην αρχαιότητα ως **ακρόπολη** και στην συνέχεια ως αμυντικό χώρο κατά των πειρατών στα βυζαντινά χρόνια.

Ωστόσο αποτελεί το **πρώτο οχυρό που κατάφεραν να κατακτήσουν οι Ιωαννίτες Ιππότες** μετά από τρεις μέρες πολιορκίας. Το συγκεκριμένο κάστρο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα της υπαίθρου της Ρόδου καθώς τίποτε δεν διακόπτει την **οπτική επικοινωνία με το ισχυρό κάστρο της Λίνδου** που εξυπηρετούσε όλο το **νότιο αμυντικό σύστημα** του νησιού.²⁵

Νοτιοανατολική άποψη του οχυρού

25. Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, "Πολιτιστικά Δωδεκανήσου", Εισηγήσεις και πορίσματα Α' Πολιτιστικού Συμποσίου Δωδεκανήσου 1978, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθ. 11, Αθήνα, 1981, σελ.325-329

ΦΕΡΑΚΛΟΣ

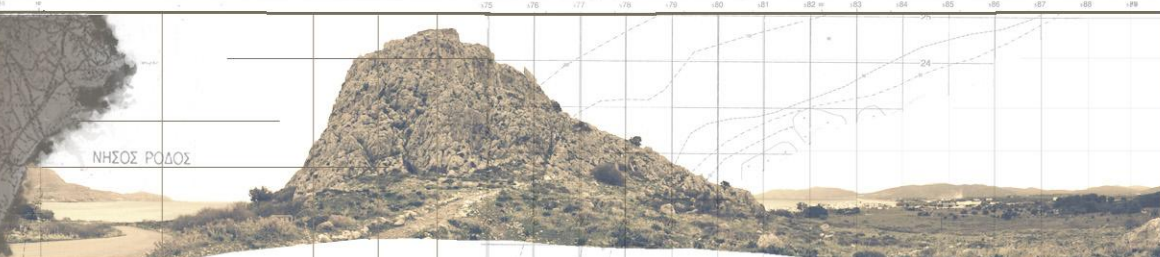
Το 1444 μ.Χ. όταν οι ιππότες δέχτηκαν την πρώτη μεγάλη επιδρομή των τούρκων άρχισαν να συνειδητοποιούν την **ανάγκη της αναστήλωσης και οχύρωσης των ερειπωμένων βυζαντινών κάστρων της υπαίθρου** ενώ κάποια χρόνια αργότερα, το 1457, όταν έγινε η μεγάλη τουρκική επίθεση στα νοτιοανατολικά παράλια και καταλήφθηκε το ανοχύρωτο φρούριο του Φαλακρού έγινε επιτακτική ανάγκη η οχύρωση του καθιστώντας το σε **ένα από τα πιο ισχυρά φρούρια εκείνης της εποχής**. Έτσι στο διάταγμα του 1479 αναφέρεται ότι μέσα στο κάστρο του Φαρακλού έπρεπε να καταφύγουν σε περίπτωση τουρκικής εισβολής **κάτοικοι 8 σημαντικών οικισμών**.²⁶

Προκύπτει λοιπόν πως εκείνη την περίοδο το φρούριο του Φαρακλού ήταν **ένα από τα 4 ισχυρότερα όλου του νησιού** ανάμεσα στις **Ρόδου**, της **Λίνδου** και της **Μονολίθου** και μπορούσε να προστατέψει μεγάλο μέρος του πληθυσμού της υπαίθρου.

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του οχυρού με νότια κατεύθυνση

26. Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, "Πολιτιστικά Δωδεκανήσου", Εισηγήσεις και πορίσματα Α' Πολιτιστικού Συμποσίου Δωδεκανήσου 1978, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθ. 11, Αθήνα, 1981, σελ. 325-329

ΦΕΡΑΚΛΟΣ

Δυτική πανοραμική άποψη του οχυρού

Γυρνώντας στο σήμερα το κάστρο αυτό συνεχίζει να εντυπωσιάζει τον παρατηρητή παρόλη την ερειπωμένη κατάσταση του. Αν και το μόνο που έχει απομείνει είναι μία πόρτα και το περιμετρικό τείχος 2 μέτρων, το φρούριο αυτό αποτελεί μια ακριβής επιβεβαίωση για την εφαρμογή του θεωρητικού πλαισίου που αναπτύχθηκε στην πρώτη ενότητα. Το κάστρο φαίνεται **σαν να αναδύεται μέσα από τον άγονο λόφο**, η πέτρα του βράχου γίνεται η πέτρα του τείχους και **η φύση εναρμονίζεται απόλυτα με την αρχιτεκτονική του οχυρού**. Για κάποιον που διασχίζει την υπαίθρο της Ρόδου, όταν περνάει από εκείνο το σημείο το βράδυ, αντικρίζει από μακριά ένα κάστρο που μοιάζει η φυσική προέκταση του λόφου και που ξεπροβάλλει από το απέραντο της υπαίθρου.

Δυτική άποψη του κάστρου

ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ

Συνεχίζοντας την πορεία από το κάστρο του Φαρακλού προς την πόλη της Ρόδου το βλέμμα του παρατηρητή σταματάει σε ένα άλλο σημαντικό κάστρο που έχει **άμεση σχέση με έναν μεγάλο οικισμό, τον Αρχάγγελο.**

Το συγκεκριμένο κάστρο πιθανολογείται ότι οικοδομήθηκε σε προϋπάρχον βυζαντινό κάστρο και στα πρώτα χρόνια οχύρωσης του νησιού από τους ιππότες θεωρείτο από τα σημαντικότερα φρούρια. Όπως όλα τα κάστρα της υπαίθρου έτσι κι αυτό δεσπόζει **πάνω σε έναν λόφο,** μικρότερο ωστόσο από εκείνον του Φαρακλού, και αποτελεί το σημαντικότερο μνημείο του οικισμού. Την περίοδο εκείνη ο οικισμός του Αρχαγγέλου αποτελούσε έναν από τους πιο πυκνοκατοικημένους του νησιού και οι ιππότες είχαν στόχο να δημιουργήσουν **ένα από τα ισχυρότερα κάστρα για την προστασία της Ρόδου.** ²⁷

Άποψη του οικισμού και του κάστρου με ανατολική κατεύθυνση

27. Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, "Πολιτιστικά Δωδεκανήσου", Εισηγήσεις και πορίσματα Α' Πολιτιστικού Συμποσίου Δωδεκανήσου 1978, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθ. 11, Αθήνα, 1981, σελ. 324-325

ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ

Πανοραμική άποψη του κάστρου και του Αρχαγγέλου με βορειοανατολική κατεύθυνση

Παρόλο που έχει μια εξίσου κυρίαρχη θέση στο τοπίο και το ανάγλυφο, λόγω του **χαμηλού ύψους του λόφου και του μικρού πάχους του τείχους**, αντιμετώπιζε προβλήματα όσον αφορά την άμυνα του οικισμού καθώς το φρούριο ήταν **προσβάσιμο από όλες τις πλευρές του**. Έτσι ενώ στο πρώτο διάταγμα το 1474 οι κάτοικοι του Αρχαγγέλου διατάσσονται να κλειστούν στο οχυρό του οικισμού σε περίπτωση τουρκικής εισβολής, 5 χρόνια αργότερα λόγω των προβληματικών του κάστρου σε τυχόν επίθεση θα έπρεπε να καταφύγουν στα φρούρια του Φαρακλού ή στη Ρόδο.²⁸

Συνεπώς όσον αφορά την τοπιακή διάσταση του οχυρού του Αρχαγγέλου παρόλο που **εναρμονίζεται πλήρως με το τοπίο και το περιβάλλον**, η θέση του ίσως και να μην ήταν η πιο προνομιακή καθώς η **μόνη άμεση οπτική επαφή** που εξασφάλιζε το βλέμμα του παρατηρητή μέσα από το φρούριο ήταν **προς τον οικισμό και την θάλασσα**.

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του οχυρού με ανατολική κατεύθυνση

28. Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, "Πολιτιστικά Δωδεκανήσου", Εισηγήσεις και πορίσματα Α' Πολιτιστικού Συμποσίου Δωδεκανήσου 1978, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθ. 11, Αθήνα, 1981, σελ. 324-325

ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΣ

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

Πανοραμική άποψη του εσωτερικού του οχυρού με βορειοανατολική κατεύθυνση

Λόγω του βουνού του Προφήτη Ηλία που υπάρχει μεταξύ των κάστρων Αρχαγγέλου και Φαρακλού **δεν υπήρχε άμεση θέαση** και το δίκτυο προφανώς εξυπηρετούνταν από πύργους, ερείπια των οποίων έχουν εντοπιστεί στην παραλιακή περιοχή του Αρχαγγέλου, τα Στεγνά, στο νησάκι του Αγίου Νικολάου.

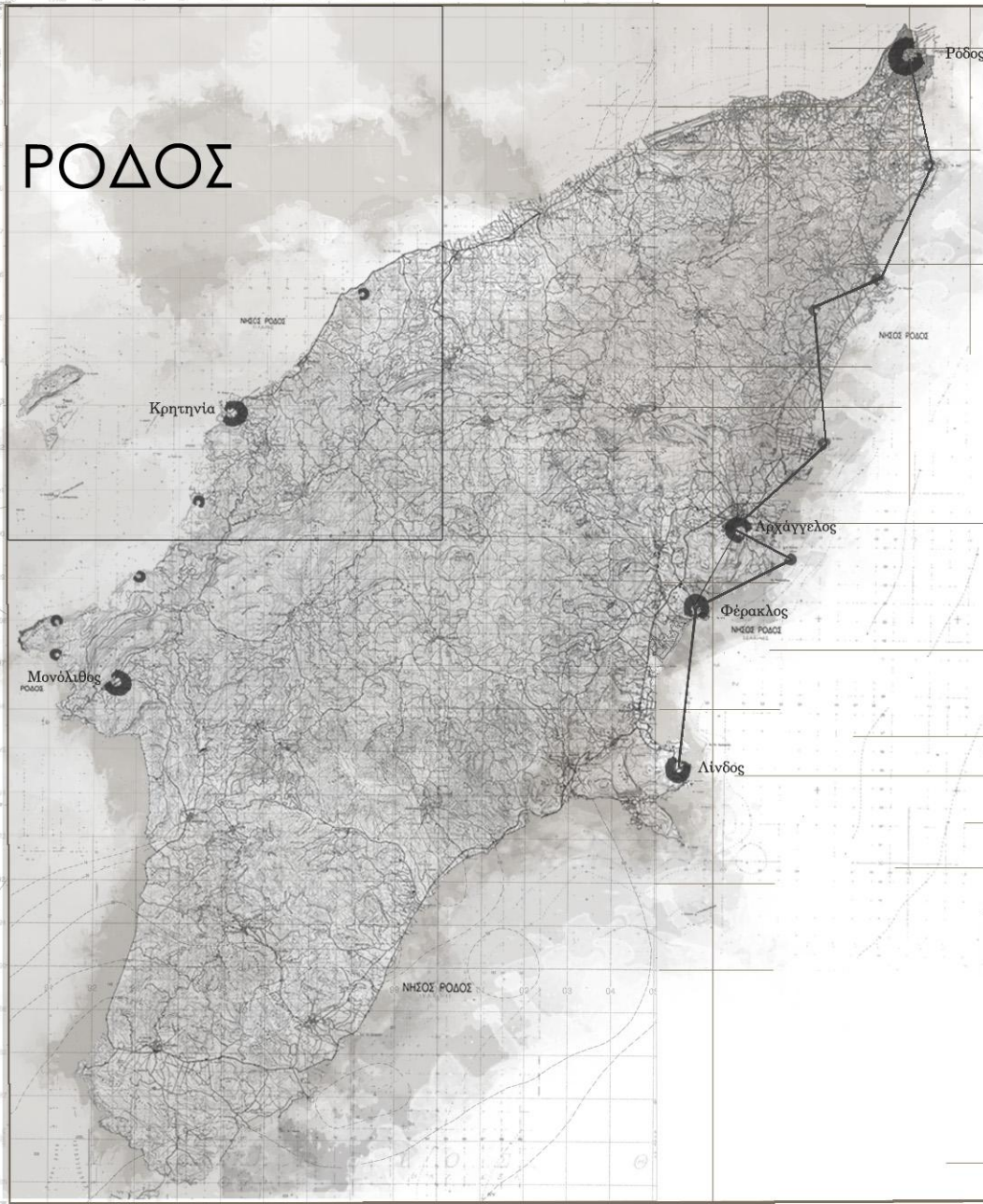
Παρόλα αυτά σήμερα ο **Αρχάγγελος** κατάφερε να αναπτυχθεί σημαντικά καθώς αποτελεί **από τους μεγαλύτερους οικισμούς όλου του νησιού** και το κάστρο συνεχίζει αν και με σημαντικές φθορές να βρίσκεται επιβλητικό στην κορυφή του λόφου, απόδειξη της αρμονικής σχέσης φύσης και αρχιτεκτονικής.

ΝΗΣΟΣ ΡΟΔΟΣ

Άποψη του οικισμού και του κάστρου με νοτιοδυτική κατεύθυνση

ΡΟΔΟΣ

Αυτά τα τρία κάστρα της **Λίνδου**, του **Φέρακλου** και του **Αρχαγγέλου** αποτελούσαν τα σημαντικότερα της **ανατολικής πλευράς** αλλά και από τα ισχυρότερα όλου του νησιού καθώς η τουρκική επίθεση ήταν πιο πιθανή από εκείνα τα παράλια.

Όπως προκύπτει λοιπόν από όσα προαναφέρθηκαν η οχύρωση της ανατολικής πλευράς της Ρόδου θα μπορούσαμε να πούμε πως συνιστά ένα **είδος χωροταξικού σχεδιασμού** της εποχής εκείνης. Οι Ιππότες κατάφεραν μέσω αυτού να προστατέψουν για πολλά χρόνια, το νησί από τις επίμονες τουρκικές επιδρομές και το "οχυρωματικό δίκτυο" τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κατά κύριο λόγο αποτελεσματικό. Η οπτική σύνδεση που είχαν τα τρία αυτά οχυρά μεταξύ τους και οι θεάσεις από το καθένα ξεχωριστά, κατάφεραν να εξασφαλίσουν την τοπιακή διάσταση της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής που αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια και η οποία εν τέλει συνέβαλε στην άμυνα του νησιού από τον εχθρό.

Ωστόσο το οχυρωματικό δίκτυο συνεχιζόταν και στη **δυτική πλευρά** της Ρόδου η οποία είχε και έχει εντονότερη **βλάβιση** και πιο πλούσιο **ανάγλυφο** σε σχέση με την ανατολική. Η άμεση επαφή με τα νησιά της Χάλκης και της Αλιμιάς που βρίσκονται "απέναντί" αλλά και η προστασία του νησιού από τα δυτικά παράλια έκρινε απαραίτητη και την οχύρωση της δυτικής Ρόδου με αποτέλεσμα οι Ιππότες να χτίσουν και σε αυτή την πλευρά τα οχυρά τους.

Το ερώτημα όμως είναι αν και σε αυτή την περίπτωση όπου η γεωμορφολογία αλλά και οι συνθήκες ήταν διαφορετικές,

οι ιππότες κατάφεραν να εφαρμόσουν ένα εξίσου "αποτελεσματικό οχυρωματικό σχέδιο" όπως αυτό της **ανατολικής πλευράς** που κρίθηκε αρκετά πετυχημένο.

ΜΟΝΟΛΙΘΟΣ

Συνεχίζοντας λοιπόν την διαδρομή από τη Ρόδο στα νοτιοδυτικά του νησιού και περνώντας από κοιλάδα που δημιουργεί το ακρωτήριο της **Μονολίθου** και των Φούρνων, βλέπει κανείς πάνω σε έναν απομονωμένο λόφο ανάμεσα στον έρημο και άγριο κόλπο να στεφανώνεται ένα ιπποτικό φρούριο, αυτό της Μονολίθου.

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του οχυρού προς την Χάλη και την Αλιμιά

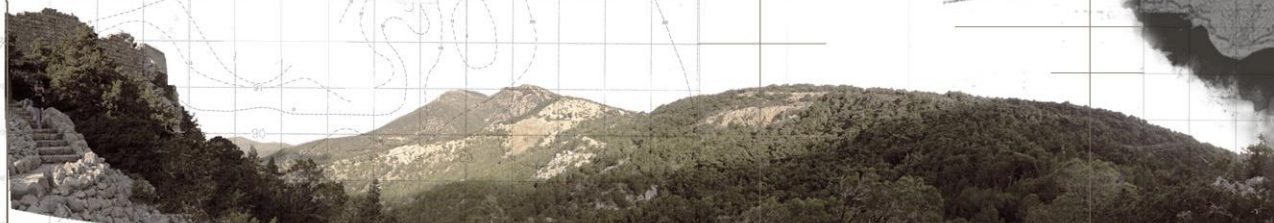
Πανοραμική άποψη ανατολικής όψης του οχυρού

ΜΟΝΟΛΙΘΟΣ

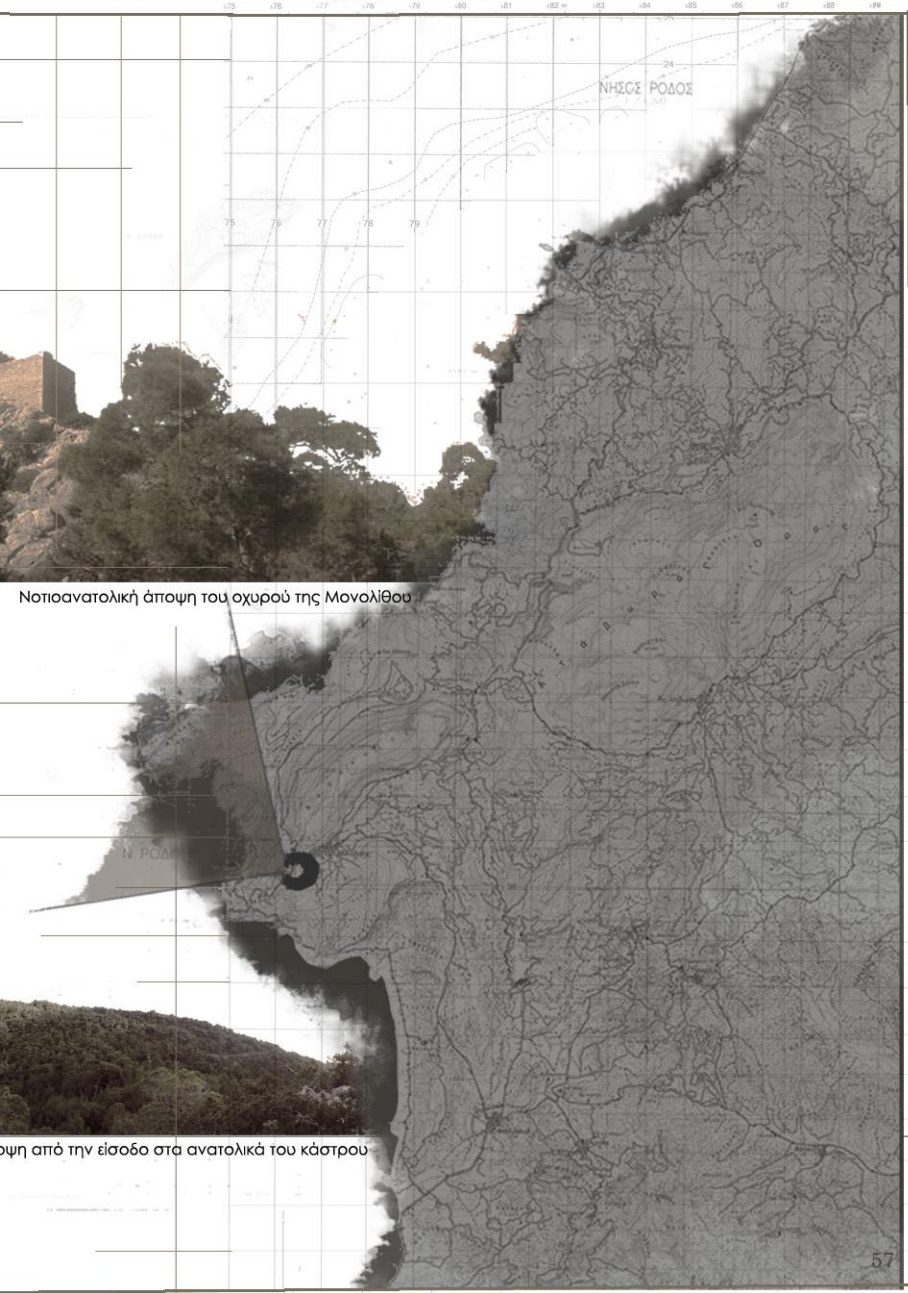

Νοτιοανατολική άποψη του οχυρού της Μονολίθου

Η θέση αυτού του κάστρου είναι ίσως η πιο εντυπωσιακή από **γεωμορφολογική άποψη** καθώς πάνω σε αυτόν τον βράχο μπορεί κανείς να ατενίσει την άγρια κοιλάδα που απλώνεται κάτω ως την άγρια θάλασσα με τα κύματα της να σκάνε στην απόκρημνη ακτή αλλά και τα γειτονικά νησάκια της Χάλκης και της Αλιμιάς που είχαν ανέκαθεν σχέσεις εξάρτησης με το νησί.

Πανοραμική άποψη από την είσοδο στα ανατολικά του κάστρου

ΜΟΝΟΛΙΘΟΣ

Έτσι πήρε και το όνομα του το τοπωνύμιο, από τον ένα, μεγάλο λίθο όπου δεσπάζει το φρούριο. Όπως προαναφέρθηκε το κάστρο αυτό ήταν από τα **4 ισχυρότερα όλου του νησιού** λόγω της εξαιρετικής του θέσης, κάτι το οποίο αποδεικνύει και το γεγονός ότι παρέμεινε απάτητο από τις τουρκικές επιδρομές και στις δύο μεγάλες πολιορκίες. Σήμερα το κάστρο αυτό αποτελεί ένα από τα πιο γνωστά κάστρα της υπαίθρου και ίσως βρίσκεται και σε καλύτερη κατάσταση από όλα τα υπόλοιπα.

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του κάστρου με ανατολική κατεύθυνση

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του κάστρου με βορειοανατολική κατεύθυνση

ΜΟΝΟΛΙΘΟΣ

Παρόλο που έχει υποστεί σαφώς αρκετές φθορές, αρκετοί το επισκέπτονται και θαυμάζουν την όμορφη θέα από το εσωτερικό του κάστρου. Λίγοι ωστόσο σκέφτονται τον ρόλο που διαδραμάτισε για την ζωή του νησιού και την ελευθερία των κατοίκων. **Το βλέμμα χάνεται στο γαλάζιο και ο παρατηρητής θαυμάζει το απέραντο τοπίο.**

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του κάστρου με δυτική κατεύθυνση

ΚΡΗΤΗΝΙΑ

Βορειοανατολική άποψη του κάστρου

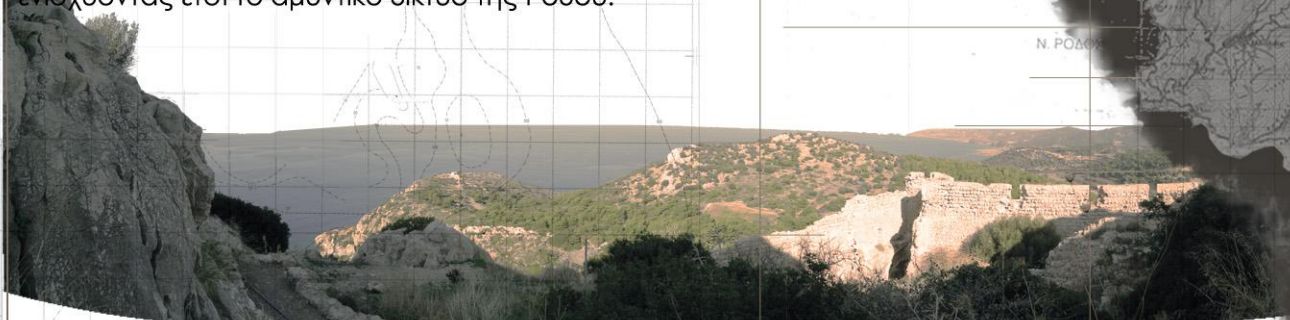
Προχωρώντας νοτιότερα, σε ένα πετρώδες ύψωμα κοντά στη θάλασσα που δεσπόζει στην περιοχή της Καμείρου, υψώνεται ως σήμερα ερειπωμένο αλλά και συνάμα εντυπωσιακό, το φρούριο Καστέλλο, από το οποίο πήρε το όνομα ο οικισμός που βρίσκεται 3 χλμ νοτιοανατολικά του και σήμερα έχει μετονομαστεί σε Κρητηνία. Όπως εκείνο της Μονολίθου έτσι κι αυτό έχει **προνομιακή θέση** κοντά στη θάλασσα αλλά είναι πολύ πιο δυσπρόσιτο και **λιγότερο επισκέψιμο**. Αντίθετα με τα άλλα κάστρα αυτό της Κρητηνίας έχει ορθογώνιο σχήμα και είναι ιδιαίτερα επιβλητικό.

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του κάστρου με δυτική κατεύθυνση

ΚΡΗΤΗΝΙΑ

Κατά την Ιπποτοκρατία έγιναν **πολλές προσπάθειες για την οχύρωση του κάστρου** επιβεβαιώνοντας την σημασία που έδιναν οι ιππότες στην οχυρωματική αρχιτεκτονική του νησιού. Την περίοδο των επιθέσεων λάμβανε **σήματα από την Χάλκη**, την Αλιμιά και άλλα μικρά νησάκια που βρίσκονταν κοντά στη Ρόδο ενισχύοντας έτσι το αμυντικό δίκτυο της Ρόδου.

Πανοραμική άποψη από το εσωτερικό του οχυρού με βορειοδυτική κατεύθυνση

ΚΡΗΤΗΝΙΑ

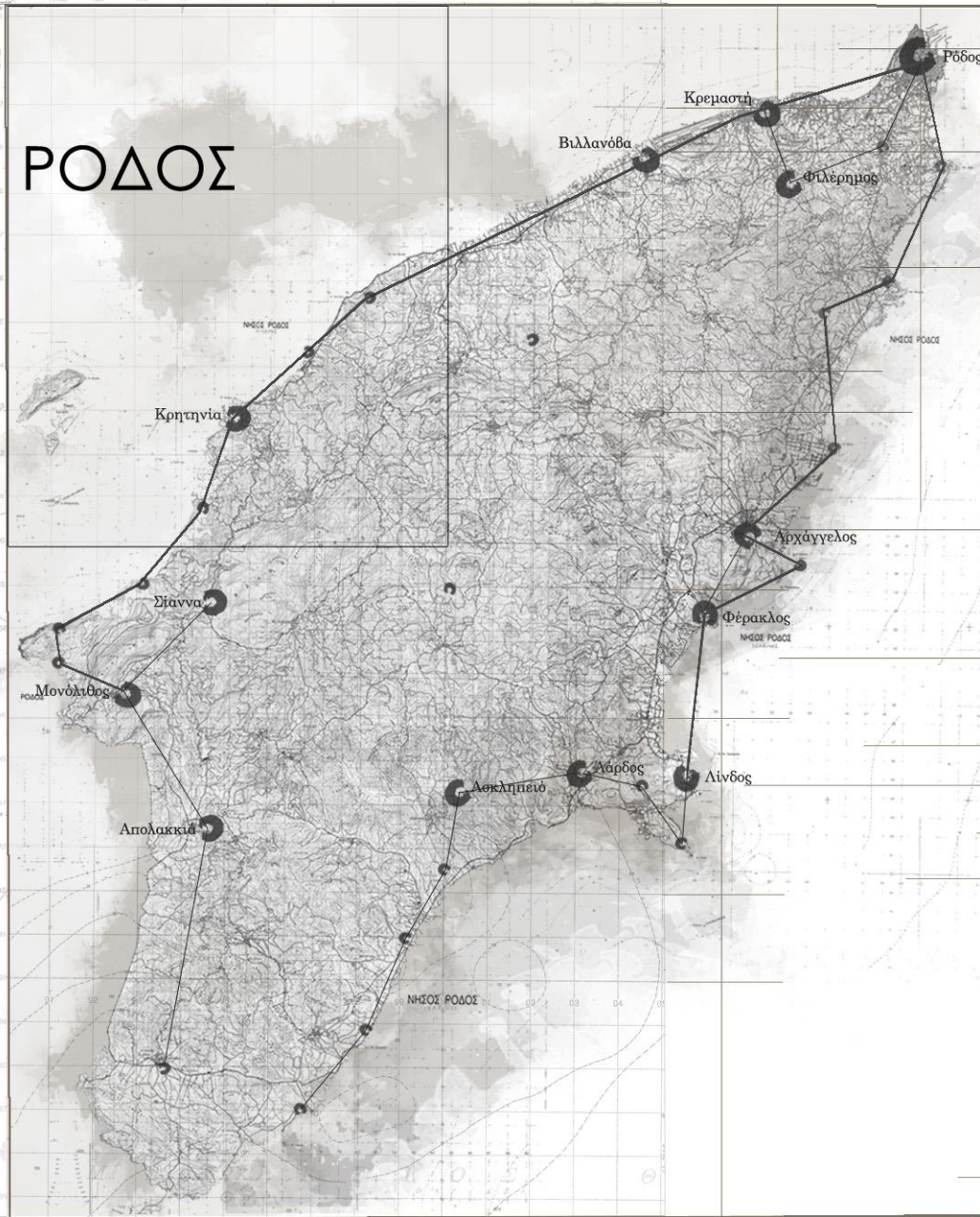
Νοτιοανατολική όψη του οχυρού

Παρόλη την ομορφιά και την αξία αυτού του κάστρου, σήμερα κρίνεται απαραίτητη η **συντήρηση και αναστήλωση του** καθώς έχει υποστεί πολλές φθορές. Αυτό δυστυχώς επιβεβαιώνει την **προβληματική σχέση** που αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, ανάμεσα στον σημερινό άνθρωπο και τη φύση.

Αν και αποτελεί ένα οχυρό μεγάλης κλίμακας το οποίο **θα μπορούσε να αποτελέσει πόλο έλξης για κατοίκους και επισκέπτες**, σήμερα "στέκει" πάνω στον λόφο του χωρίς να δέχεται την ανάλογη προσοχή από τον άνθρωπο.

Θέα από το οχυρό προς την Αλιμιά και την Χάλη στο βάθος

ΡΟΔΟΣ

Ωστόσο πέρα από τα παράλια του νησιού φυσικά υπήρχαν και **μικρότερα φρούρια στην ενδοχώρα** προκειμένου να καλύπτεται το **οχυρωματικό δίκτυο σε όλη την ύπαιθρο** της Ρόδου.

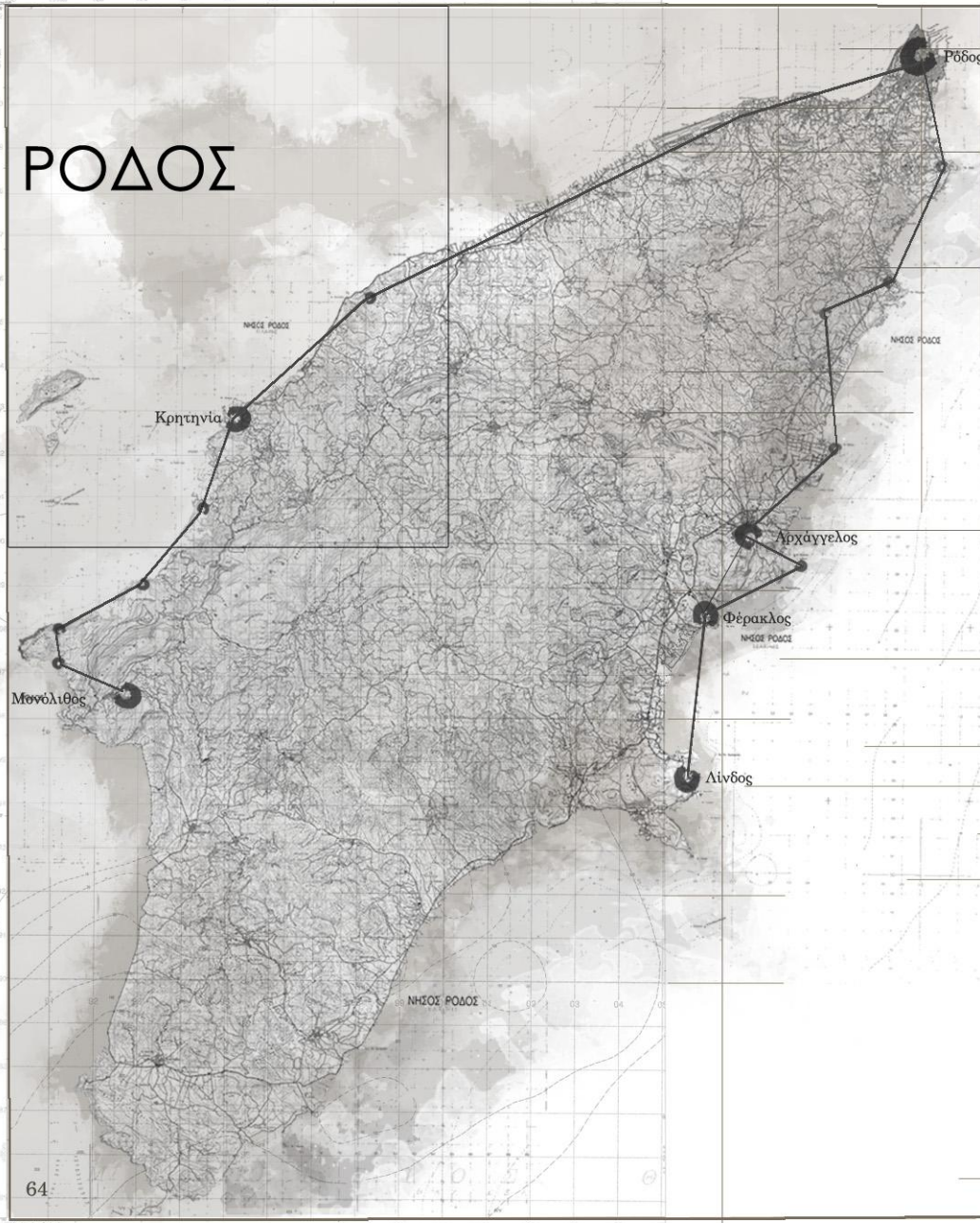
Κάστρα όπως αυτό στην Απολακκιά, στην Λάρδο, στο Ασκληπιείο, στα Σιάννα, στην Βιλλανόβα (Παραδείσι), στην Φιλήρημο και στην Κρεμαστή βρίσκονταν κοντά στους αντίστοιχους οικισμούς και εξυπηρετούσαν την **άμυνα για τα μικρά χωριά** που βρίσκονταν σε κοντινή απόσταση.

Ακόμη απλωμένα σε όλο το νησί υπήρχαν και **οι πύργοι ή αλλιώς βίγλες**, που αποτελούσαν μεμονωμένα φρούρια τα οποία ενίσχυαν ή συμπλήρωναν το οχυρωματικό δίκτυο της Ρόδου καθώς βρίσκονταν σε λόφους ή στα παράλια έτσι ώστε **με οπτικά σήματα να μπορούν να ειδοποιήσουν για κίνηση εχθρών στην περιοχή**.

Ωστόσο λείψανα από βίγλες έχουν εντοπιστεί σήμερα μόνο σε συγκεκριμένα σημεία στο νησί, παρόλο που σύμφωνα με αναφορές και παλιούς χάρτες φαίνεται να υπήρχαν πολλές σε όλη την ύπαιθρο της Ρόδου. Στον Προφήτη Ηλία στο Βόδι, στην Γλυφάδα, στην Διμουλιά, στην Κυμισάλα, στα Βασιλικά και στο νησάκι του Αγίου Νικολάου, σώζονται μέχρι σήμερα κατάλοιπα από τους πύργους αυτούς που είχαν συνήθως **τετραγωνική κάτοψη** και ήταν αρκετά μικρότεροι από τα οχυρά που αναλύθηκαν προηγουμένως.

Δυστυχώς όμως, όπως και με τα οχυρά της ενδοχώρας έτσι και με τις βίγλες, λόγω της **μη οχυρής θέσης τους δεν γινόταν σημαντική προσπάθεια βελτίωσης και συντήρησης** τους μέχρι που εγκαταλείφθηκαν εντελώς και σήμερα τα περισσότερα να μην είναι ορατά ακόμα και από τους πιο έμπειρους παρατηρητές. Έμειναν μόνο τα ερείπια τους για να θυμίζουν τον ρόλο τους στην ιστορία του νησιού και στο "δίκτυο του βλέμματος" των ιπποτών.

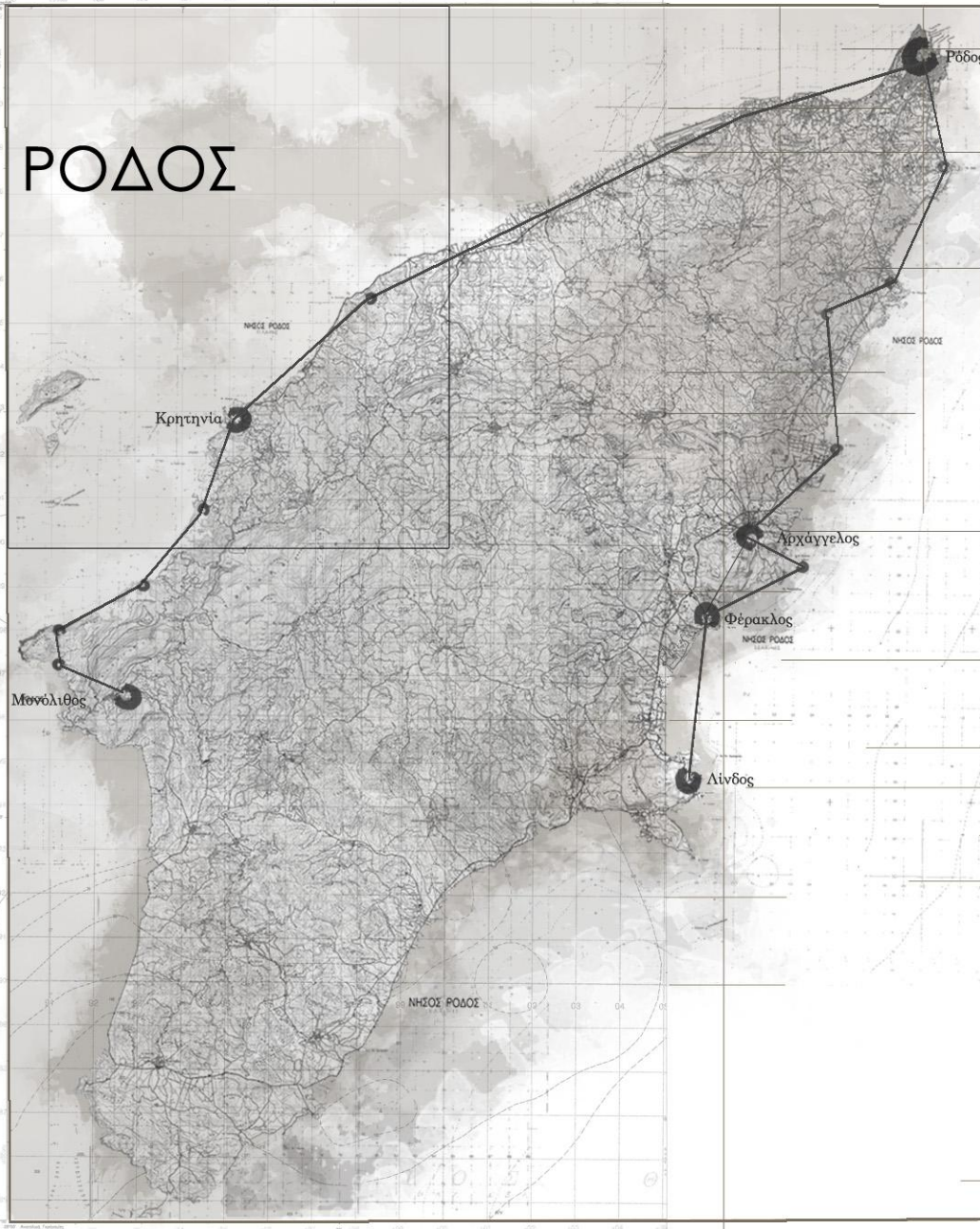
ΡΟΔΟΣ

Συμπεραίνει λοιπόν κανείς πως και στη **δυτική πλευρά** του νησιού είχε αναπτυχθεί ένα σημαντικό οχυρωματικό δίκτυο καθώς και οι επιθέσεις από τα δυτικά ήταν συχνές. Ωστόσο το **ανάγλυφο** της δυτικής πλευράς είχε και έχει μεγαλύτερες διαφοροποιήσεις και συνεπώς **η οπτική επαφή μεταξύ των οχυρών ήταν αρκετά πιο δύσκολη**. Έτσι οι ιππότες έχτισαν **μεταξύ των οχυρών** τα μικρότερα φρούρια, **πύργους ή** αλλιώς **βίγλες**, τα οποία εξυπηρετούσαν αυτό το είδος "χωροταξικού δικτύου" που είχε δημιουργηθεί εκείνα τα χρόνια. Ακόμη σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η σχέση του "απέναντι" που είχε η δυτική πλευρά της Ρόδου με τα γειτονικά νησάκια. Λόγω των **οπτικών επαφών** που είχαν με την **Χάλκη** και την Αλιμιά, τα οχυρά της Μονολίθου και Κρητηνίας είχαν καταφέρει να αποκτήσουν σημαντικό αμυντικό ρόλο.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι σε σχέση με την οχύρωση της ανατολικής πλευράς, το δίκτυο δεν ήταν και τόσο αποτελεσματικό καθώς δεν υπήρχε άμεση οπτική επικοινωνία με τα 2 πιο ισχυρά κάστρα της Μονολίθου και της Κρητηνίας. Παρόλα αυτά, τα εν λόγω οχυρά είχαν και έχουν πολύ πιο ιδιαίτερη σχέση με το τοπίο καθώς βρίσκονται μέσα στο πράσινο και ταυτόχρονα μπροστά στην θάλασσα. Η **χωροθέτηση των οχυρών** αποτελεί απόδειξη πως **οι ιππότες έδιναν μεγάλη σημασία στην σχέση φύσης και αρχιτεκτονικής και αντιμετώπιζαν το τοπίο ως ένα εργαλείο σχεδιασμού**.

ΡΟΔΟΣ

Αυτό που ονομάσαμε με κάποιον βαθμό αυθαιρεσίας **“χωροταξικό σχέδιο της άμυνας”** στην περίπτωση της ιπποτικής Ρόδου, στην σύγχρονη δυναμική του χώρου αντιλαμβανόμαστε ότι τα κριτήρια εκείνης της χωροθέτησης **μεταφέρονται πλέον ως τοπιακή διάσταση των οχυρών**, ως δεδομένα του χώρου σε άμεση **συσχέτιση με την μορφολογία του νησιού**. Εκείνη η δόμηση, επιστρέφει σήμερα ως μέρος της Φύσης για να διηγηθεί το βλέμμα του στρατιώτη, παράλληλο με το βλέμμα του περιηγητή.

“Μικρή με 'βάζαν ποιήματα να πω με την ποδιά
μα εγώ με τα χτυπήματα που είχα στην καρδιά
με τον εχθρό τα λέω.

Πολλοί με κατακτήσανε δεν είσαι μόνο εσύ
Το σώμα μου αποκτήσανε κι είδαν θαλασσι
το πρώτο Εγώ το Αιγαίο.

Μια κορδέλα περασμένη τριγύρω απ' τον ώμο μου λοξά,
Σ' ένα βράχο ανεβασμένη πατρίδα ο νους μου φώναξα.

Μέρα νύχτα αγκαλιασμένοι
γυναίκα σου η δάφνη-φοίνικα
του Θεόφιλου δοσμένη
στο λάδι αυτού του πίνακα.

Αχ ψυχή μου εσύ γοργόνα
αγ' ζει τι ρωτούσες ,γέλαγα.
Πιάσ' του πεύκου μια βελόνα
να παίξει ο δίσκος πέλαγα.

Εγώ δεν έχω μέγα ανάστημα
μα από το Άλφα ως το Ωμέγα
προσκυνώ το διάστημα.

**Μεταποιώ το θα σε θάλασσα
κι απ' τ' αλμυρό πιο τολμηρό
το πρώτο Εγώ το Αιγαίο.**

Χαίρε ω χαίρε ανδρειωμένη
πατρίδα σε τέφρα φοίνικα
του Θεόφιλου δοσμένη
στο λάδι αυτού του πίνακα.
Μαρμαρένια μου Αφροδίτη
στο αχ μας κανέναν, ψέματα
Ποιο νησί ρουφά απ' τη μύτη
αφρούς κυμάτων κι αίματα.”

Τραγουδι “Αιγαίο”, Στίχοι: Λίνα Νικολακοπούλου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

• ΒΙΒΛΙΑ

ο Braudel Fernand, "La Méditerranée, L' Espace et l' Histoire", Flammarion, Παρίσι, 1985

ο Le Corbusier, "Για μια αρχιτεκτονική", εκδ. Εκκρεμές, μτφρ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης, Αθήνα, 2004

ο Mitchell W.J.T., "Landscape and Power, Chicago", The University of Chicago Press, 1994

ο Proust Marcel, "Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο", τόμος 3, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, μτφρ. Ζάννας Παύλος Α., Αθήνα, 2006

ο Simmel Georg, Ritter Joachim, Gombrich Ernst H., "Το τοπίο", μτφ. Σαγκριιώτης Γιώργος, Αναγνώστου Λευτέρης, Δασκαλοθανάσης Νίκος, επιμ. Διονύσης Καββάθας, εκδ. Ποταμός, Αθήνα, 2004

ο Sun Tzu, "Η τέχνη του πολέμου", εκδ. Περίπλους, Αθήνα, 1997

ο Δημήτρης Φιλιππίδης, "Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα- Κρήτη", εκδ. Μέλισσα, Τόμος 3, Αθήνα, 1990

ο Δημήτρης Φιλιππίδης, "Νησιά του Αιγαίου, Αρχιτεκτονική, Δωδεκάνησα", εκδ. Μέλισσα, Αθήνα, 2003

ο Δουκέλλης Παναγιώτης Ν., "Το ελληνικό τοπίο, Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τοπίου", εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005
ο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, "Ωραίο, φριχτό και απέραντο τοπίον", εκδ. Νησίδες, Σκόπελος, 2003

ο Σκουτέλης Νικόλαος, "Ο πόλεμος χωροτάκτης : Το δίκτυο των πόλεων-οχυρών στο κατά θάλασσαν κράτος της Βενετίας, 16ος-17ος αιώνας", Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα, 2013

ο Τερκενλή Θεανώ Σ., "Το πολιτισμικό τοπίο: Γεωγραφικές προσεγγίσεις", εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1996

• ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ο Σπανομαρίδης Αθανάσιος, "Η καταγωγή της γεωμετρίας", Περιοδικό : "Τεύχος 3", 1990

ο Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, "Πολιτιστικά Δωδεκανήσου", Εισηγήσεις και πορίσματα Α' Πολιτιστικού Συμποσίου Δωδεκανήσου 1978, Σειρά αυτοτελών εκδόσεων αριθ. 11, Αθήνα, 1981

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

• ΠΟΙΗΜΑΤΑ, ΔΟΚΙΜΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

1. Thomas Mann, "Το μαγικό βουνό", μτφρ. Παρασκευόπουλος Θόδωρος, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1995, Τεύχος 1, σελ.8
2. Ελύτης Οδυσσέας, "Τα δημόσια και τα ιδιωτικά", εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1990
3. Ρίτσος Γιάννης, Ποιήματα Ι', Ο Τοίχος μέσα στο καθρέφτη: "Ο τόπος μας", εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1989
4. Pessoa Fernando, "Ο βοσκός των προβάτων", μτφρ. Σουλιώτης Γιάννης, εκδ. Printa, Αθήνα, 2008, απόσπασμα XLVII, σελ.80
5. Μιχαηλίδης Γιάννης, Νέφη, "Ακίνητα τοπία", 2010, ανέκδοτο
6. Γιώργος Σεφέρης, Τετράδιο Γυμνασμάτων, "Με τον τρόπο του Γ.Σ.", εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 1976
7. Νικολακοπούλου Λίνα, "Αιγαίο", Μουσική: Αντύπας Νίκος, Ερμηνεία: Άλκηστις Πρωτοψάλτη, 1997

• ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Όλες οι εικόνες ανήκουν στο προσωπικό μου αρχείο από τη Ροδο

